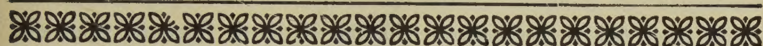
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 11. Maart 1932.

EEN BELANGRIJK BOEK, EEN NIEUW GEVAL EN EEN REEKS ONHOUDBARE ARGUMENTEN, BENEVENS EEN INLEIDING

door

Dr. J. VAN LONKHUYZEN te Zierikzee.

II.

Een reeks onhoudbare argumenten.

Al eer ik tot de officieele argumenten, namelijk die door de synode van Assen in haar „Open Brief" genoemd kom, en die, als officieele argumenten, ook wel de meest gewichtige zullen wezen, kom ik tot enkele laat ik zeggen private argumenten die men niet zoo in de „Open Brief" vindt. Dat er zulke argumenten zijn is al teekenend. Men zou zoo zeggen de officieele argumenten door de synode genoemd moesten zóó overtuigend, zóó hout-snijdend zijn, dat er geen speld tusschen te krijgen was, beter gezegd dat ze algemeen overtuigend waren. En in geen geval nog een andere categorie van argumenten noodig hadden. Inderdaad het treft mij hoe weinig die synodale argumenten gebruikt worden. En geen wonder! Als we straks zullen zien.

Eerst dus enkele niet-officieele argumenten.

Daartoe behoort allereerst wat volgens het mij toegezonden nummer van „Woord en Geest" van 4 Dec. 1931 ook door Ds. K. Schilder gebruikt zou zijn als het hoofdargument in zijn antwoord aan een vrager in de Delfshavensche Kerkbode bij gelegenheid van zijn redevoering in Delfshaven op 12 Nov. 1931. Dit argument komt hier op neer. We bestrijden

de afzetting van de Haagsche synode, omdat dat een onwettige synode was, maar bij ons deed het een wettige synode waarin al de kerken vertegenwoordigd waren. Om Ds Schilder's woorden te gebruiken „De Hervormde Synode was een bestuurscollege, dat van *boven* af maatregelen oplegde, de gemeenten dwong, niet zuiver vertegenwoordigde, deugdelijk beroep tegen haar besluiten afsneed door reglementen. De synode der Geref. Kerken was vergadering van die kerken zelf, daarin was ook de kerkeraad van Amsterdam-Zuid vertegenwoordigd, en heel de kerk van Amsterdam-Zuid. Voorts is er nog altijd een kerkenorde, die niet een deugdelijk beroep afwijst door reglementen". Dus „als twee hetzelfde doen is het nog niet hetzelfde". Ook de schrijver van het artikel in „De N. Rott. Cour." van 28 Nov. j.l. zegt in hoofdzaak hetzelfde. „Men (bedoeld worden „de verdedigers van Assen") brengt dan inzonderheid naar voren, dat wat wel juist was tegenover de algemeene synode der Herv. Kerk niet kon gelden ten opzichte der generale synode van de Geref. kerken, omdat de laatste „Christus koningschap over de kerk" erkent en daarmee een geestelijk en kerkelijk „wettige" synode wordt." [1])

Hier hebben we dus van onderscheidene zijden wat blijkbaar als het *hoofdargument* van de „verdedigers van Assen" aangemerkt wordt.

Om te beginnen. Laat ons de Haagsche synode laten rusten. Ze heeft genoeg op haar rekening. Wat heb ik met haar te doen? En men moet *bewijzen* waar men *van uitgaat,* dat n.l. *onze* synoden zulk eene bevoegdheid hebben. *Dàt* ontken ik. Ik heb het over *onze* synode, die te Assen, waar de kerken wettig vertegenwoordigd waren. En ik zeg, dat zij in de door mij gewraakte methode te volgen een „onwettige" (tegen de K. O. en de Belijdenis) en een on-Schriftuurlijke stap gedaan heeft. Zie mijn gronden in beide brochures

[1]) Hetzelfde argument ook in Noord-Holl. Kerkblad 9 Oct. 1931, Heraut 18 Oct. 1931.

(E. E. F. en „In eigen rechte lijn" en hier). Ik zeide vroeger immers reeds dat al zou de kerk het zelve goedvinden [1]) (hier ook mede in synode vergaderd) dan *kan het nog niet.* Zoo iets wordt niet door goedvinden van die kerk noch door dat van alle kerken beslist, maar door de *K. O., Belijdenis* en *Schrift.* Rechtens door de K. O. En ik behoef niet te herhalen wat ik gezegd heb waarom ik deze methode in strijd acht met art. 84 der K. O. En met het geheele karakter van ons kerkverband, zoo helder uitgelegd in het bovenaangehaalde van Hoornbeek. Neen, de eigen kerk wordt niet en mag niet worden beroofd van haar eigen macht door de saamgebrachte macht in synode. Zij legt niet *„zonder eigen goedvinden"* het hoofd op het blok. En zij mag het niet doen ook zelfs met eigen goedvinden.

En waar is zoo iets overeengekomen door de kerken in haar K. O.?

Het beroep op art. 79 der K. O. geldt niet. Als we aangetoond hebben in ons vorig artikel „In eigen rechte lijn" p. 10, 11. De groote vraag is: Valt bij deformatie van het bijzonder ambt de autoriteit terug op het ambt aller geloovigen, of niet? Moet de reformatie van buiten af komen of van binnen uit? Loopt de lijn van boven naar beneden (vergeef me deze gangbare maar in dit geval minder juiste uit-

[1]) Iets van dien aard ook bij Jansen „Het Tuchtrecht" (p. 14). „Als de kerkeraad weigert de schorsing en afzetting der meerdere vergadering te erkennen en toch bij het kerkverband wil blijven? Dan heeft de meerdere vergadering het volle recht van schorsing en afzetting. Op welken grond? Antwoord: Op grond van het feit dat zulk een kerkeraad zijn tuchtmacht mede in die meerdere vergadering heeft gebracht en zich aan het verband niet heeft onttrokken. Dan blijft gelden krachtens het kerkverband het tuchtrecht der meerdere vergaderingen". Ja, om uit te zetten uit het verband, maar niet om af te zetten. Dàt moet men bewijzen. En dat kan niet goed gemaakt met den term „saambrengen van de tuchtmacht". De vraag blijft dan immers welke tuchtmacht? De meerdere vergadering wordt geen opperkerkeraad. Nimmer! En daartegen juist waarschuw ik.

drukking) of van beneden naar boven in ons Geref. kerkrecht?

Ten tweede. Het argument, zulk afzetten mag niet als de kerk het verband verbreekt, maar wel „als zij zich handhaven wil in het verband". Het eerste is van zelf. Over die buiten zijn oordeelt God. Al werd zelfs dit vrijwillig mogen verlaten van het kerkverband in Amerika niet toegestemd. Het wordt hier *nog* toegestemd. Op den collegialen weg voortgaande kan het niet meer worden toegestemd. Dan gaan er alleen eenige personen uit, maar geen kerk. De kerkeraad wordt dan bijtijds afgezet.

Maar dit argument heeft met de zaak niet uit te staan. Het gaat er over of *het kan* of *niet kan*. Of het ding bestaanbaar is naar *ons* Geref. kerkrecht, of niet.

Overigens is dit argument van weinig beteekenis, daar indien aan de kerk in de procedure van te voren aangezegd is, dat het niet vervullen van de opdracht der meerdere vergadering een door haar *de facto* breken is met het kerkverband, met de foederatie (welk aanzeggen zeker geschieden moet), dan weet zij wat ze te wachten heeft en is het moeilijk denkbaar dat het veel voorkomen zal, dat men zich toch in het kerkverband zal willen handhaven. Een persoon die met de kerk breekt — zal zich niet licht willen handhaven als lid der kerk. Zoo hier. Maar dit alles gaat buiten de kwestie om, het is niet de vraag wat de kerk doet of zou doen, maar wat *de meerdere vergadering mag doen*.

En als het nu eens waar was, dat men een kerkeraad van een kerk die in het verband blijven wilde afzetten kon, wat beteekent dan heel de redeneering, toch ook gevonden bij Voetius, Hoornbeek en Rutgers, van „excommuniceeren zoover het kerkverband aangaat", of „afsnijden van het kerkverband"? Want dan bestonden er maar twee mogelijkheden: òf de kerk verlaat het kerkverband, òf als ze er blijven wil wordt de kerkeraad afgezet. Als b.v. te Schore en Vlake. Voor dat excommuniceeren was dan geen plaats.

In zijn „De beginselen van ons Geref. Kerkrecht in de

zaak Geelkerken" zegt Ds Jansen (p. 50), dat Rutgers in de door mij uit „De rechtsbevoegdheid" aangehaalde plaats zou zeggen, dat „zoolang een kerk nog in het kerkverband is mag een classe of synode de tuchtwaardige kerkeraadsleden afzetten". Ik zeide (E. E. F. p. 64), dat *schijnt* er op het eerste gezicht te staan, MAAR let er op dat Rutgers dit zegt in een „Resumptie", dan *had hij er toch vóór die resumptie van gesproken moeten hebben.* Waar ? *Nergens !* En ten tweede, dat Rutgers hier *een noot* bij zet. En die noot verwijst naar Voetius' citaat dat de daad geschiedt door de *gemeente.* „Ze kan door de *gemeente* aan dienaren en ouderlingen weer ontnomen worden". Die noot moet toch verwijzen naar de uitvoeriger bespreking ? Waar dient ze anders voor ? Waarvoor staat ze daar ? En die uitvoeriger bespreking was : *door de gemeente* (ambt der geloovigen).

En eindelijk, waarom zich krampachtig vast gehouden aan enkele, in elk geval zeer twijfelachtige uitdrukkingen van Rutgers, want, als vroeger gezegd, indien zoo iets volgens Rutgers bestond, dan had Rutgers ter plaatse waar zulks behoorde over afzetting van *kerkeraden* door meerdere vergaderingen gesproken moeten hebben *èn* in zijn collegedictaten *èn* in „De Rechtsbevoegdheid". Dat deed hij niet en *de geheele leer van Rutgers* aangaande het *foederatief* verband der kerken gaat er tegen in. Als men hem als één geheel beschouwt is de zaak niet twijfelachtig. En boven Rutgers staat K. O., Belijdenis en Schrift. En daar leidde hij ons steeds heen. *En daar kies ik ook hier mijn hoofdstelling.*

Jansens opmerking (a. w. p. 43) alsof ik met nadruk te leggen op de voorlezing van het formulier der afzetting in de gemeente in de dagen der Remonstranten een „eenzijdigheid" bega, beantwoord ik met de opmerking : het formulier zelf zegt het, dat de daad der afzetting daarbij het voorlezen en aannemen daarvan door de gemeente geschiedt („mits desen"), en Voetius, die het zelf mee opstelde en uitvoerde, zegt het (zie E. E. F. p. 45, 46). Het andere was *voorbereiding.*

Nu komen we tot de officieele argumenten. Tot de „Open Brief". We gaan de argumenten stuk voor stuk na, en bespreken ze voorzoover in mijn voorgaand artikel (In eigen rechte lijn) nog niet behandeld.

De „Open Brief" noemt allereerst het feit dat de kerkeraad van A. (de meerderheid der leden van dien kerkeraad[1]) zich door zijn handelwijze zich de afzetting waardig had gemaakt. Aangezien hij niet een besluit door de meerdere vergadering genomen had willen uitvoeren en dies inging tegen de kerkenordening welke verklaart, dat hetgeen door de meeste mannen goedgevonden is voor vast en bondig zal worden gehouden. Dat is geheel juist. Maar de vraag waar het om gaat is door wien deze afzetting moest geschieden. Tegen de opmerking dat dit door de *gemeente* moest geschieden voert de synode dan aan, dat de gemeente niet mocht afzetten of de synode moest in dit geval dan toch eerst uitgesproken hebben, dat de kerkeraad moest afgezet worden. „Er zou dus noodig zijn geweest een besluit der synode dat de gemeente die kerkeraadsleden moest ontzetten uit het ambt, een besluit dat zooals alle besluiten der meerdere vergadering een bindend karakter droeg en dat de gemeente van Amsterdam-Zuid gehouden was uit te voeren. Heel groot is het verschil tusschen zulk een besluit en de afzetting zelve zeker niet" (Open Brief p. 28, 30). — Nu laten we hier voor het oogenblik buiten bespreking allerlei vragen die in deze redeneering doorloopend zich voordoen. Een gemeente moet een *aantal kerkeraadsleden* afzetten ? Ze moet dus op een of andere manier zien te weten te komen welke kerkeraadsleden dat zijn ? Een *gemeente* zou dan opdracht krijgen van de meerdere vergadering daartoe ? En waar is het adres van de *gemeente* onder zulk een weerbarstigen kerkeraad ?

[1]) Kortheidshalve spreek ik voortaan alleen van afzetting van den *kerkeraad*. De synode zelve maakt ook geen verschil, want in margine staat in het officieele stuk der synode „De afzetting van den kerkeraad". En zoo ook gedurig in den tekst.

En zoo kunt ge meer vragen. Ik zeg, dit alles laat ik thans rusten en bepaal mij bij het argument, dat het besluit dat zulk een kerkeraad waardig is afgezet te worden, *„van de afzetting zelve zeker niet veel verschilt."* En wederom geloof ik mijne oogen bijna niet als ik dit lees! Daar zou geen groot verschil zijn tusschen een besluit van een meerdere vergadering dat een kerkeraad *waardig* is om afgezet te worden (door de gemeente) en de *afzetting door de synode!* Daar is een *hemelsbreed* verschil tusschen deze twee. Had de Asser synode niet anders gedaan dan het eerste uitspreken, we zouden haar niet van een ernstige fout aangeklaagd hebben. Het eerste is een *principieele* uitspraak, men laat het aan de gemeente verder over zulk een kerkeraad af te zetten, men breekt het verband met die gemeente, zoo zij weigert, men erkent haar autonomie — het tweede daarentegen is een *daad,* en in dit geval een ingrijpen in wat taak en roeping en recht van die gemeente is, een daad die een flagrante schending is van haar autonomie. In zulk een geval deed niet de gemeente de daad van afzetting, maar onderwond een meerdere vergadering zich om dat te doen. Tegen dat laatste gaat mijn bezwaar. Ik meen in mijn vorig artikel „In eigen rechte lijn" uitvoerig aangetoond te hebben, dat een meerdere vergadering noch naar de H. Schrift, noch naar onze Belijdenis, noch naar onze Kerkenordening tot zulk een daad de bevoegdheid heeft. Is daar geen groot verschil?

2. In de noot op de bladzijde waar evengenoemde redeneering in den „Open Brief" begon (p. 28) lees ik nog iets dat zich als argument voor zulk een „bevoegdheid" aandient. Het heet daar toch „Wel staat er in art. 31 bij „Tenzij dat het bewezen worde te strijden tegen het Woord Gods of tegen de artikelen in deze generale synode besloten, zoo lang als dezelve door geen andere generale synode veranderd zijn". Betoogd wordt dan verder in die noot, dat dit niet wil zeggen, dat de kerkeraad van Amsterdam-Zuid maar uitspreken zou, dat de haar gegeven opdracht in strijd is met Gods Woord en daarom niet zou behoeven uit te voeren.

Maar dat deze opdracht bewezen moet worden te strijden met een uitgedrukt woord Gods. Tot zoover de argumentatie. Toegegeven. De kerkeraad moet dit *voor het kerkverband* duidelijk maken wil hij *in het verband* gedragen worden, of als hij dit niet voor het kerkverband duidelijk maken kan, maar voor eigen conscientie toch na alles zóó overtuigd is, dan moet hij het op een breuk met het kerkverband laten aankomen. Maar — dat alles heeft niets met de bevoegdheid van een meerdere vergadering te maken *om een verkeerde daad te doen.* Dat overtuigen ligt voor den kerkeraad — is zijn roeping — maar of dit overtuigen al of niet geschiedt dit geeft de *synode geen recht om iets te doen wat niet in haar bevoegdheid ligt,* in dit geval *een kerkeraad af te zetten.* Wat een kerkeraad doet moet hij weten, maar de *synode,* of de meerdere vergadering, moet weten wat *zij* doen mag, wat hare *bevoegdheid* is, welke methode zij gebruiken moet. Ik kan een onwelkome gast verzoeken heen te gaan, of tenslotte met de politie uit het huis laten zetten, maar dit onwelkomzijn geeft mij nog geen bevoegdheid hem dood te slaan. En op die bevoegdheid van afzetten kwam het ook hier aan.

3. Dezelfde redeneering wordt in den tekst voorgezet. „De synode bezit gezag en de kerkeraadsleden die het schorsingsbesluit niet uitvoerden hebben zich daarmede tegen het wettig gezag der synode verzet. Zij pleegden een revolutionaire daad en maakten zich aan openbare scheurmaking schuldig. Derhalve was op hen art. 80 der Kerkenordening van toepassing : „Voorts onder de grove zonden die waardig zijn met opschorting of afstelling van den dienst gestraft te worden, zijn de voornaamste : valsche leer of ketterij, openbare scheurmaking enz. Zelfs moet om deze zonden iemand van het Avondmaal worden afgehouden". Jawel, maar dat loopt alles weer om de kwestie heen, om de zaak die men zou bewijzen, n.l. dat de meerdere vergadering *bevoegdheid* had een kerkeraad aftezetten. Dat *de synode* die afzetting moest doen. Men gaat aldoor uit *van wat men bewijzen moest* en zeide dat men bewijzen zou. Men heeft het aldoor over

dat ze een afzetting waard waren of verdiend hadden. Maar het punt dat de *synode* die afzetting doen mocht laat men onaangeroerd.

Op blz. 29 komt men korter bij huis. Daar heet het: „De synode kan zich hier ook op Prof. Rutgers beroepen". Dan wordt uit het collegedictaat van prof. Rutgers aangehaald een uitspraak meedeelende dat een kerkeraad die zich tegen een besluit van een meerdere vergadering verzette „zelf in behandeling zou komen en dit tot zijn afzetting zou leiden en de aanstelling van een nieuwen kerkeraad". Juist. Maar de synode gevoelt zelf dit zegt *nog niets*. En vraagt daarom: Wie moest de afzetting nu doen? In plaats van Rutgers nu aan te halen gaat de synode nu zelf antwoorden en zoekt een bewijs uit art. 79, uit het artikel dat zegt dat ouderlingen en diakenen door voorgaand oordeel des kerkeraads derzelver en der naastgelegene gemeente geschorst of afgezet worden. Dat geval ging hier niet, zegt de „Open Brief" verder, want de kerkeraad van Amsterdam-Zuid die afgezet zou moeten worden zou niet meewerken aan het afzetten. Precies. En dan komt de conclusie „Nu moest de meerdere vergadering optreden". Best! Maar *hoe?* Dan moet uit Rutgers verklaring het volgende blijken. Als een ouderling of diaken afgezet moet worden dan moet een genabuurde kerkeraad er bij gehaald. Stemt die niet toe — dan moet, zegt Rutgers, de zaak naar de classis en de afzetting worden uitgesteld. Hier wordt dan uit *afgeleid* „een kerkeraad kan alzoo medewerken aan het afzetten van een ouderling of diaken in een andere kerk en het kan zelfs zijn dat al de kerken der classis er aan moeten medewerken". — We hebben dit artikel en wat het bewijst uitvoerig besproken in E. E. F. en wederom in „In eigen rechte lijn" (p. 10, 11). En er op gewezen dat het beroep op dit artikel geheel niet opgaat. In dit artikel is sprake van een kerkeraad die *zelf afzetten wil* (niet afgezet moet worden) en die nu, naar tevoren gemaakte bepalingen, een anderen kerkeraad daarbij te hulp roept, om geen onvoorzichtigen stap te doen, die zich daartoe, bekennende zijne zwakheid, te voren

verbonden heeft, en om geen onrecht te doen roept hij nu een anderen kerkeraad er bij en *geeft dien kerkeraad naar de gemaakte bepalingen mee keurstem.* Het is hier de *kerkeraad* die optreedt en *hulp vraagt.* Hij doet het met dien anderen kerkeraad. Die andere kerkeraad *niet zonder hem. Veel minder tegen hem.* Maar geen kerkeraad legt het hoofd op het blok en roept het verband er bij om hem te onthoofden. En denk het eerst aan Hoornbeek en zijn „vrijwillige toestemming". En al zou de kerkeraad dit toestemmen dan mocht het kerkverband het nog niet doen.

En het goedwillig deel in een gemeente behoeft geen meerdere vergadering voor zulk afzetten er bij te roepen. *Dat deel doet het zelf.* Naar de *rechten* van het ambt der geloovigen in die gemeente. Dat ambt heeft *recht,* de meerdere vergadering *niet.*

4. In een noot op blz. 29 wordt gezegd „Uit de zooeven aangehaalde uitspraak van prof. Rutgers volgt dat ook naar zijn oordeel de afzetting van den kerkeraad door de meerdere vergadering moet geschieden. Immers de kerkeraad „zou in kerkelijke behandeling komen" en deze behandeling zou toch zeker van de meerdere vergadering moeten uitgaan. En die kerkelijke behandeling zou toch afzetting kunnen worden". Wederom verwonder ik mij over den gang dezer redeneering. Dat zou *volgen* uit Rutger's uitspraak : Is het geen kerkelijke behandeling als de classis of synode zulk een kerkeraad rekenschap vraagt ? Is het geen kerkelijke behandeling als een classis of synode zoonoodig vermaant ? Is het geen kerkelijke behandeling als zulk een classis of synode kerkeraad met zijn kerk van het kerkverband excommuniceert ? En het ambt aller geloovigen oproept zulk een gemeente te reorganiseeren ?

En „dat zou tot afzetting van den kerkeraad kunnen leiden". Zeker ! Maar door de *gemeente.* Rutgers zegt niet dat die afzetting dan *door het kerkverband* moet geschieden. Dat moest er dan gestaan hebben. Natuurlijk „zou de behandeling van de meerdere vergadering moeten uitgaan". Maar dit uitgaan zegt nog niet dat deze meerdere vergadering de daad

van afzetten van den kerkeraad moest doen. Daar zijn velerlei voorbereidende maatregelen. Het is geen willekeur.

Als Rutgers zoo iets in zijn gedachte had, dan had hij dat moeten zeggen bij de behandeling van art. 36 K. O. *Daar was het de plaats geweest* (zie breeder hierover E. E. F. p. 64). En dat hij er daar van zwijgt dat zegt veel. En wat beteekent dan Rutgers' instemming met Voetius (E. E. F. p. 59—64) over de afzetting door de gemeente — het afsnijden van het verband enz.? Voetius sprak niet over de *Haagsche* synode maar over Geref. synoden. Ik spreek niet over wat Rutgers zegt van de *Haagsche* synode, maar wat Belijdenis, K. O., Hoornbeek, Voetius, Rutgers, enz. zeggen van „wettige" Gereformeerde synoden en *haar bevoegdheid*.

6. Tegen het afzetten van den kerkeraad door de gemeente, als de synode zou uitgesproken hebben dat de kerkeraad waard was afgezet te worden, voert men in de „Open Brief" p. 30 aan dat „het geval zich had kunnen voordoen, dat de meerderheid der gemeente de uitspraak der synode niet erkende en den kerkeraad niet afzette. Dan zou er niets anders overblijven dan dat de synode het verband met die kerk verbrak. Maar daardoor zouden de getrouwe leden zijn getroffen". Nu lijkt me dat reeds minder juist toe, wat de synode hier zegt over de getrouwe leden, en wat ik boven aanhaalde waar het heet „er zou dus noodig zijn geweest een besluit der synode dat de gemeente die *kerkeraadsleden* (cursiveering van mij v. L.) moest ontzetten uit het ambt".

Dat alles, dat wroeten in de ingewanden eener gemeente, dat uitmaken welke kerkeraadsleden zij af moet zetten (en hoe moet ze dat *weten?*) — komt mij voor in strijd te zijn met de autonomie van de plaatselijke kerk. Behalve de practische moeilijkheden. Heeft de synode bevoegdheid ja zelfs organen om te onderzoeken wie in een vergadering vóór of tegen een besluit stemde? Wat de synode te doen heeft is eenvoudig zulk een kerk onder zulk een kerkeraad uit het verband uitsluiten. En haar zich zelve door het ambt aller

geloovigen (met of zonder minderheid van den kerkeraad) laten reformeeren. Dat is de zaak der gemeente of van het gezonde deel. Dan komt de gereorganiseerde kerk terug. En dit behoeft niet te zijn een onrecht begaan aan de getrouwe leden. Juist zij hebben naar ons kerkrecht de roeping te reformeeren. Zoo deed classis Grand-Rapids East het in de zaak van de meer gemelde gemeente van Ds Hoeksema. Er was op de zelfde classis een verzoek van, ik meen, 97 manslidmaten die bezwaren inbrachten tegen de leer van Ds H. Hoeksema en toen nadat het kerkverband met Ds Hoeksema's kerk en kerkeraad verbroken was, werden deze protesteerende broeders onmiddellijk tot een gemeente georganiseerd, de voortzetting van de oude. Men zou in zulk een geval het getrouwe deel eerst tot een doleerende gemeente kunnen organiseeren. En had dan het groote voordeel dat *tijd gewonnen was om tot nadenken te komen en de breuk zoo mogelijk te herstellen*. Jammer dat het zoo in Amsterdam-Zuid niet gebeurd is. Maar de getrouwen behoeven geen oogenblik de dupe te worden. Ze vervullen juist in zulk een gedeformeerde gemeente een heerlijke roeping. Ze zijn als van God daar geplaatst tot die taak. En tot dat voorrecht. En het is het *organisch verband* door God gelegd *breken om ze van buiten af af te zonderen en deze taak niet te doen vervullen*.

Vervolgens wordt ook Voetius door de synode aangehaald. Die dan zou zeggen dat het kerkverband door bij wijze van hulp bieden den kerkeraad afzet. We wezen reeds vroeger er op hoe *èn Rutgers* èn de *professoren* in kerkrecht aan de V. U. en de Theol. School vroeger Voetius lazen dat de weg was : uitsluiten en dan de gemeente of het trouw gebleven gedeelte, werkzaam doen zijn. We hebben zelf ook vroeger Voetius' citaat breedvoerig aangehaald. En besproken. Het kerkverband kan hulp bieden ? Natuurlijk. Maar in den rechten weg. En wij ontkennen, dat Voetius daar met dat overbrengen naar een andere gemeente de afzetting van een kerkeraad bedoelt. Maar m. i. wel, dat de geloovigen eener gemeente tijdelijk elders in een naburige gemeente in kunnen

wonen of de kerkeraad van een naburige gemeente bij het wegvallen van een kerkeraad (wat in een kleine gemeente door ziekte of oorlog heel wel kan) geleend kan worden, maar dit alles *heeft met het afzetten van een kerkeraad niets te maken*. Voetius spreekt voor zulk een opvatting te duidelijk in de door Rutgers, Prof. Dr H. H. Kuyper en schrijver dezer aangehaalde zinnen. *Wie aanstelt* — zegt Voetius — *die zet af*. Dat is zegt hij : de *gemeente*. — En wederom : de weg is „excommuniceeren" (uit het kerkverband) „opzeggen van den vrede en de broederschap en de bijzondere correspondentie". — Zoo dat niet zoo is, dan zeg maar dat *Rutgers weinig van Voetius begrepen heeft*.

7. Ons betoog wordt te stringenter naar dien de synode verklaart : In het onderhavig geval (Amsterdam-Zuid) komt er nog bij, „dat door het getrouwe deel der gemeente aan de synode gevraagd was hun rechten en belangen te handhaven („Open Brief" p. 31). We antwoorden : Dan had te *beter* de gemeente (onder den weerbarstigen kerkeraad) kunnen zijn afgesneden van het kerkverband en dit deel in korten tijd, ja aanstonds gereorganiseerd kunnen worden en als de gereformeerde Kerk van Amsterdam-Zuid erkend kunnen worden.

8. Vervolgens komt de *historie* ter sprake. „Ook de historie pleit voor hetgeen de synode gedaan heeft" zegt de „Open Brief" (p. 31). We hebben dit reeds zoo uitvoerg besproken dat we niet behoeven te herhalen wat we daarvan zeiden.

9. Eindelijk gaat de synode in den „Open Brief" nog spreken over het feit dat naar sommiger meening door de synode een anderen weg had moeten bewandeld worden door de gemeente onder den weigerachtigen kerkeraad „buiten het kerkverband had moeten plaatsen". Juist !

Nu komen we waar we wezen moeten. Heel kort bij huis.

We hebben reeds vroeger („In eigen rechte lijn" p. 24) onze verwondering uitgesproken over de „bezwaren" welke de synode zegt dat hiertegen bestonden. We willen deze bezwaren voor zoover nog niet genoemd vermelden en bespre-

ken. Zij zijn de volgende : 1. De afgezette ambtsdragers zouden dan geen *leden* meer geweest zijn van eene der Geref. Kerken „terwijl aan de afzetting dit gevolg niet verbonden was". — Dat gaat al maar weer van dezelfde veronderstelling uit dat de synode *bevoegd* was tot afzetten van den kerkeraad. Wat we ontkennen. En we hebben ook in het kerkelijke leven in de rechte wegen te wandelen, en niet wijzer willen zijn dan God of barmhartiger dan God, of *utiliteitsredenen* te gebruiken tegen dien rechten weg. Dat geschiedt in dit argument. Bovendien is het waardeloos. Als de afgesneden gemeente (kerkeraad) er prijs op stelde bij het verband te blijven kon zij (hij) zich reformeeren. En blijven. Men mocht toch niet trachten door onjuiste wegen hen daarbij te behouden. Het doel heiligt de middelen niet !

2. Daaruit (uit het afsnijden van het kerkverband) zou volgen, zegt de synode verder, „dat die ouderlingen die zich niet tegen de synode hebben verzet geen ouderlingen meer bij een onzer kerken zouden zijn".

Waarom niet ? Zij haden immers de roeping het getrouwe deel tot reformatie te leiden. En bleven ouderlingen bij de gereorganiseerde kerk. (Zie verder „In eigen rechte lijn" l.l.)

3. „Ook zouden dan alle leden van de kerk van Amsterdam-Zuid buiten onze Geref. kerken zijn gesloten" zegt de synode. Terwijl het toch bekend was, dat een deel der leden getrouw wenschte te blijven, zoo zegt zij verder. Hier tegen geldt hetzelfde als daareven gezegd. Die leden konden en moesten de kerk reformeeren. Men moet het organisch-daarbij-behooren erkennen. En *hun taak voor dezen kring*. En de wetenschap dat er zulke leden waren moest de synode te meer gedrongen hebben hen daartoe de gelegenheid te geven. En van zelf ingrijpen teruggehouden hebben. Ze beroofde daarvoor (behalve dat ze er geen bevoegdheid toe had) deze leden van hun recht en roeping voor hun kring. Alles utiliteitsredenen ! Ook hier geldt wat we boven zeiden van het doel en de middelen.

4. „Wanneer deze leden dan toch in het kerkverband

wilden blijven moesten zij hun lidmaatschap bij de buiten het verband geplaatste kerk opzeggen en een nieuwe gemeente Gereformeerde kerk in A-Zuid oprichten".

We wezen reeds op dit zeer zonderlinge argument („In eigen rechte lijn" p. 24). Hoe is het mogelijk dat een Gereformeerde synode — dat *onze* Geref. synode — zoo iets zeggen kan ! O, prof. Rutgers, gelukkig dat gij zoo iets niet meer van een synode uwer kerken hebt kunnen lezen ! Heeft men dan nooit gehoord van het ambt aller geloovigen en zijn roeping tot reformeering der *bestaande* Geref. kerk.

En dies van de *continueering dezer kerk ?* —

Tot zoover de „Open Brief". Moeten we er nogmaals aan herinneren dat onze critiek niet gaat tegen de dogmatische beslissingen der synode ? Ik prijs haar, dat ze daarin van geen wijken wist. Maar daarom juist temeer betreur ik dezen stap, waarin zij, wat de kerkrechtelijke methode hier besproken betreft, zich open gaf voor rechtmatige critiek. Een stap, die als ik meen aangetoond te hebben, geen steun vindt in het Woord Gods noch in onze Belijdenis en K. O. Ja, met de beginselen daar geleerd in strijd is. Ik kan het niet anders zien en mag het niet anders zeggen.

Ik twijfel niet aan de goede bedoelingen der synode, maar dat is niet alles.

En waarom de fout niet erkend en daardoor de stap principieel weer goed gemaakt ?

Ik zeg deze dingen waarlijk niet uit bedilzucht of uit een soort van oppositie-geest, want ik streed immers voor deze dingen lang voor dat er nog van een synode in Assen sprake was.

Ik strijd er voor, omdat het mijn besliste overtuiging is. Maar ook, omdat ik in de Amerikaansche kerkelijke praktijk het *hellend* vlak zie waarop deze stap brengt en brengen moet.

DE GROND VAN HET SCHRIFTGELOOF BIJ DE „APOSTOLISCHE VADERS"

door

Dr. W. A. VAN ES te Leeuwarden.

II.

Zoo stond het dus met de goddelijke openbaring in de dagen van de ,,apostolische vaders". Men had het Oude Testament schriftelijk en erkende daarvan het goddelijk gezag. Ook waren de meeste geschriften, die later het Nieuwe Testament zouden vormen, reeds vrij algemeen in gebruik, ook werd het gezag van Christus en van de apostelen erkend, en uit den aard der zaak ook over de woorden van Christus en de geschriften en instellingen der apostelen uitgebreid. Zoo begonnen dan ook de nieuwtestamentische geschriften hoe langer hoe meer als Schrift gezag te doen gelden. Toch was de nieuwtestamentische kanon als zoodanig nog niet tot het besef der kerk gekomen. Een bepaalde verzameling der geschriften had nog niet plaats gehad. Het was meer materieel de openbaring zelf, dan formeel de codificatie ervan, die men gelden liet. Ook Seeberg laat zich aldus uit (Lehrb. d. Dogm. gesch. I, 8 S. 196). ,,Zum Alten Testament sind jetzt allmählich die neutestamentlichen Bücher getreten. Die Worte Christi haben schon in der neutestamentlichen Zeit bindende Autorität beansprucht (Mt. 24, 35. 1 Thess. 4, 15. Gal. 6, 2. 1 Kor. 7, 10, 12, 25 ; 9, 14. Act. 20, 35). Dasselbe gilt von den Worten der Apostel (Matth. 10, 40 ; 16, 19. 1 Kor. 7, 40. 2 Kor. 2, 9 ; 7, 15 ; 2 Thess. 2, 15 ; Act. 15, 28). Man schritt auf dieser Bahn fort. Zwar hafteten die Ausdrücke ,,gegraptai" und ,,hè grafè" zunächst, den Sprachgebrauch nach am Alten Testamente, aber schon beginnt man

sie auf Jesu Worte zu übertragen (Barn. 4, 14. 2 Cl. 2, 4 f. cf 6, 1, 2. Polyc. 12, 1 ; Ignat. Smyrn. 7, 2. Philad. 5, 1 ; Did. 8, 2 ; 11, 3). Das geschriebene Evangelium beginnt als entscheidende Instanz im Lehrstreit angesehen zu werden". En later : „Neben die Autorität des Herrn tritt die seiner Zeugen. Die Autorität der Apostel ist durchaus gemeingültig geworden" enz. „Aber trotz dem besasz die Kirche noch keinen neutestamentlichen Kanon im kirchenrechtlichen und dogmatischen Sinn. „Schrift" im eigentlichen Sinn war das Alte Testament" enz. M.a.w. de nieuwe tijd begon reeds aan te breken, waarin de nieuwtestamentische geschriften, zoo al niet de eenige, dan toch wel de hoofdbron der nieuwtestamentische openbaring zouden worden. Daar is echter nog een nadeining van den apostolischen tijd, waarin het levende woord van Jezus en de apostelen zelf de verbreider der goddelijke waarheid was geweest.

De vraag die echter nu rijst, is, hoe kwam men naar het oordeel der „apostolische vaders" tot de erkenning van die goddelijke waarheid en van dit gezag ?

Het doet weldadig aan, het op te merken, hoe onder nawerking van den apostolischen tijd, dit nog algemeen als het werk van goddelijke genade werd opgevat. Men bemerkt nog niets van die verheerlijking van de menschelijke wilsvrijheid, welke in de volgende periode, bij de christelijke apologeten in hun verdediging van de waarheid in het bijzonder tegenover het heidendom de grondtoon worden zal. Het geloof in de zaligmakende waarheid Gods is nog iets goddelijks, waarvan men zich ten volle bewust is, dat God zelf het moet werken, en God het ook werkt en had gewerkt.

Deze voorstelling hangt dan samen met geheel de opvatting der goddelijke openbaring gelijk men die in dit opzicht huldigde. Het is in het bijzonder de brief aan Diognetus, en die van Barnabas, waarin op deze goddelijke afkomst der openbaring de nadruk wordt gelegd.

We zullen hierop eerst wat dieper moeten ingaan, om saam

te lezen welke denkbeelden men in de geschriften der „apostolische vaders" omtrent den oorsprong der objectieve openbaring vindt, om daarna te zien, waaraan men in dien tijd gevoelde, dat men, subjectief, het geloof in die openbaring te danken had.

We houden ons eerst met de brieven van Ignatius bezig.

Een logisch en systematisch in- en doorgedachte openbaringsleer vinden we bij Ignatius niet. Het zijn slechts enkele op zichzelf staande uitdrukkingen, die ons althans toch een indruk van gedachtewereld van den martelaar geven op dit punt. De hoofdgedachte, die telkens weer naar voren komt, is dat hij in Christus de belichaming der goddelijke openbaring ziet. Zoo heet Christus zelf in Ef. XVII, 2 de Kennis, de gnosis Gods : „We hebben de Kennis Gods, dat is Jezus Christus ontvangen. Daarom moeten we wijs zijn. Toch gaat men te gronde, omdat men omtrent de genadegift, die God werkelijk gezonden had, onwetend is. Dit is onze dwaasheid". Zoo Ignatius hier. In het voorafgaande wordt dan ook gesproken van een welriekende zalf, welke de Heere op het hoofd had ontvangen, opdat Hij de kerk de onverderfelijkheid zou ingeuren. Daarna wordt er gesproken van den stank van de leer van den overste van deze wereld, en gewaarschuwd dat men zich daar niet mede zalven zou, opdat die niet zou gevangen nemen en wegvoeren van het voorgestelde leven. Onder de geuren der zalfolie, die de kerk ten leven is, moet dus ook de in Christus geschonken leer, of kennis worden verstaan. In Ef. III, 2 wordt Christus dan weer de „gnomè des Vaders" genoemd. Nu is een „gnomè" altijd een op een bepaald object, op een bepaalde daad zich richtende raadslag, en dus praktisch van aard. Hier is ze het op de verlossing der wereld gerichte heilsplan Gods. Dit is dus hier volgens Ignatius weder Christus zelf. Het is in Hem openbaar geworden. Hij is er de verpersoonlijking van. De bisschoppen moeten dan ook in die gnomè van Christus zijn, en ook de geloovigen moeten weer in de gnomè van den bisschop saam-

gaan [37]) (IV, 1). De achtergrond daarvan is, dat Christus ons onnaspeurlijk (adiakriton) [38]) leven is. Volgens Phil. IX, 1 zijn Hem ook de „verborgen dingen Gods" toebetrouwd; hoewel niet zeker is, of die uitdrukking bepaald op de leer ziet. Zoo heet Hij ook de Leeraar, de Didaskalos, de kracht van wiens woord ook daarin uitkomt, dat Hij sprak en het was er. (Ef. XV, 1). Zelfs gebruikt Ignatius (Phil. VIII, 2) een woord „christomathia", Christus-leer, welke bij Hem ook praktisch is bedoeld, want men moet er naar doen. De christelijke heilsleer heet daarom ook de leer, het woord, de logos van Christus (Ef. XV, 2). In bepaalde leer- of levensregels vastgelegd heet ze zijn dogmata (Magn. XIII, 1). Hij spreekt ook in waarheid (Ef. VI, 2) [39]). Ketterij is vreemd kruid. Die deze drijven onder den naam van Christus, vermengen doodelijk vergif met honingwijn (Tr. VI, 2).

Barnabas neemt dan echter ook het Oude Testament in deze openbaring in Christus op. Niet alleen dat de oudtestamentische profeten ook met het oog op Christus hebben geprofeteerd, wat ook door Ignatus wordt in het licht gesteld [40]) maar de Christus spreekt ook zelf in het Oude Testament. De profeten heeten *Zijn* profeten (V, 11), en hebben de genade om te profeteeren ook van Hem ontvangen (VI, 6).

Een meer systematisch uitgewerkte en doorgedachte openbaringsleer vinden we dan in den brief aan Diognetus, waarvan de schrijver ook meer theologische scholing verraadt.

Hier wordt het uitgangspunt gekozen in de onkenbaarheid en onbegrijpelijkheid van Gods wezen, waaruit dan ook de

---

[37]) Suntrechein, eig. saam-loopen en zoo zich verzamelen, ook met elkaar ten strijde; doch ook elkaar op één punt ontmoeten, het eens worden. In de Schrift Mark. 6 : 33; Hand. 3 : 11; 1 Petr. 4 : 4.

O-Ch-G vertaalt „mede te gaan *met* het gevoelen van den bisschop". B daarentegen run to gether according to the will of your bischop.

[38]) O-Ch-G „onafscheidelijk"; B inseparable.

[39]) Anderen weer „werkelijk" cf O-Ch-G.

[40]) Zie boven.

noodzakelijkheid van een goddelijke *zelf*openbaring volgt. God heet de onzichtbare (aoratos, VII, 2) ; niemand heeft Hem gezien (VIII, 5). Zoo wist voor, aleer Christus kwam, niemand, wat God is (VIII, 1), en heeft niemand Hem bekend gemaakt (VIII, 5). De beweringen daarover bij de heidensche wijsgeeren dat God vuur is enz., zijn voor den schrijver holle, ledige (kenoi) en zwetserige (lèroodes) redeneeringen, waarvan er geen enkele aannemelijk is, maar alles niet anders dan opsnijderijen, dwalingen der bedriegers (goëtai, VIII, 2, 3, 4.) [41]) Doch nu heeft God Zelf Zich geopenbaard (VIII, 5). „Getoond", staat er eigenlijk (epedeixen). Dus is de zelfopenbaring Gods hier meer als een openbaring in feiten, dan in woorden gedacht. Dit deed God door den Christus te zenden (VII, 2 ; VIII, 2), die God is en mensch beide, in één persoon (VII, 4). Daarbij ging het om de waarheid, en den ondoorgrondelijken logos die in de menschen moest worden gebracht (VII, 2). Door menschenliefde gedreven (VIII, 7 ; IX, 2) had God zich namelijk een groote en onuitsprekelijke gedachte gevormd, een wijzen raad (VIII, 9). Hij had dien reeds van meet af (ap archès), van den aanvang af, dat hij met de menschen handelde (VIII, 11). En alleen aan Zijn geliefden Zoon bekend gemaakt (VIII, 9), en alles met Hem geregeld (IX, 1). Voor den mensch echter had hij dien geheim gehouden (VIII, 9), en Hij scheen (VIII, 11) intusschen de heidenen aan zich zelf over te laten. Dit was echter slechts schijn (dokei). Maar hij wilde eerst daadwerkelijk laten zien, dat de mensch zelf zich niet redden kon (IX, 2, 6). Toen echter dit was bereikt, en de maat der ongerechtigheden was volgeworden, en ook overigens de tijd des Heeren daartoe was aangebroken (IX, 2), heeft Hij, wat van den beginne was gereed gemaakt (VIII, 11), en bewaard (VIII, 10), onthuld en geopenbaard (VIII, 11), namelijk door Zijn geliefden Zoon (VIII, 11), die ook zelf de inhoud van dit goddelijk heilsplan was. Want de openbaring daarvan bestond

---

[41]) Zie ook VII, 1.

daarin, dat Hij den Verlosser toonde (IX, 6). Nu zien en kennen we (VIII, 11). Daarom is de openbaring van dat heil voor ons iets onverwachts (VIII, 11 ; IX, 5), en onmogelijk geachts (IX, 6). De inhoud daarvan is de door goddelijke menschenmin en liefde gedreven goedertierenheid en kracht van God (IX, 2). Zoo zet de brief aan Diognetus de openbaring van het goddelijke heilsplan uiteen in gezalfde, bezielde taal, die de bewogenheid van zijn gemoed verraadt. We zeiden reeds vroeger, dat er voor een aanvankelijke, een voorbereidende openbaring van dit heilsplan bij Israel in dit schema geen plaats is. De voorbereiding is alleen negatief gedacht, en daarbij heeft de schrijver alleen de heidenen op het oog. Hij noemt dit goddelijk heilsplan met namen als „Waarheid" (VII, 2), en „heilig en ondoorgrondelijk Woord" (VII, 2), „groote en onuitsprekelijke gedachte" (VIII, 9), „wijze raad" (VIII, 10). Ook in de geschriften der andere „apostolische vaders" vindt men dan dergelijke benamingen. Polycarpus noemt de prediking „het woord over de waarheid" (III, 2), en de geloovigen door „de waarheid" vereenigd (veritate sociati, X, 1). I Clem. XLII, 3 de goddelijke openbaring „het Woord (Logos) Gods". Evenzoo Barn., XIX, 4. Did. IV, 1 „woorden", „Woord" (Logos) zonder meer (IX, 3), of het „Woord des Heeren" (X, 11 ; XIX, 9). II Clem. spreekt van „de woorden Gods" (XIII, 3) of van de „geboden des Heeren" (XVII, 3) of de „geboden van J. Christus" (XVII, 6). Barn. (IX, 9) weer van „de leer" (didache). De Pastor (Gel. VIII, 3, 2) vat de openbaring meer op als de uitdrukking van den wil van God, als een leefregel, „wet", en noemt dan den Christus zelf, gelijk Hij gepredikt wordt, de „Wet" (nomos) Gods die met het oog op de geheele wereld gegeven is. In Barnabas wordt de openbaring ook teruggeleid tot den Vader, die alles over zijn Zoon Jezus openbaart (XII, 8). Elders echter weer tot den Christus zelf, die ons het verleden, heden en toekomst doet kennen (V, 3), ook Israel heeft onderwezen (X, 8), en zich heeft geopenbaard de Zoon van God te zijn, Die vleesch is

geworden, opdat wij daardoor den glans van die openbaring zouden kunnen verdragen (11),

In overeenstemming met de gedachte, dat de heilsopenbaring aldus objectief geheel van God zelf is uitgegaan, voelde men in die dagen levendig, dat ook subjectief het geloof in deze heilsopenbaring in het hart van den mensch evenzoo was het werk van God.

De tusschenschakel tusschen God en het hart was dan de prediking, die wel door menschen werd geoefend, maar waarvan desniettemin de vrucht van God moest worden verwacht. Zoo spreekt Barnabas bij de typologische verklaring van de ceremonie van het slachten van de roode koe (Num. 19) van de twaalf apostelen, die de blijde boodschap van de vergeving van zonde en reiniging des harten hebben gebracht. en wien God de „bevoegdheid" (exousia), dus een bepaalde macht had gegeven voor de verkondiging van het evangelie (VIII, 2). Hun zelf is van Christus het evangelie verkondigd voor ons, en zij zijn toen van Christus uitgegaan, lezen we bij I Clemens (XLII), gelijk Christus van God. De Didache laat ons een beeld toen van het leven zien, waarbij we tal van predikers leeren kennen, rondreizende en gevestigd op een bepaalde plaats, van wie men nog aannam, dat ze ook zelf door den Geest spraken (XI). Dezen predikers wordt dan voorts ook in de geschriften der „apostolische vaders" hooge achting toegedragen, en in dien geest worden de gemeenten dan ook telkens door hen vermaand. Men moest dag en nacht aan hen denken, vermaant de Didache ; hen eeren als den Heere zelf, want van waar het „heer zijn" (Kuriotes) van den Christus werd verkondigd. daar was de Heere (IV, 1, XI, 2, 4). Die des Heeren Woord spraken moest men zelfs als zijn oogappel beminnen, meent Barnabas (XIX, 9). Ook Ignatius sprak in gelijken geest ten aanzien van de bisschoppen, gelijk we reeds zagen, en zag den Christus ook zelf door Zijn apostelen werken (Magn. VII, 1). Doch voor de werkelijke vrucht van het evangelie blijft men toch in ieder opzicht afhankelijk van God. Ook de aanvaarding van de

heilsopenbaring is in het hart van den mensch weer Gods werk.

Voor deze aanvaarding van de heilsopenbaring door den mensch worden in de geschriften der „apostolische vaders" verschillende uitdrukkingen gebruikt. De algemeenste uitdrukking er voor is geloof (Phil. VIII, 2 ; Pol. III, 2 ; Diogn. VIII, 6 ; Barn. IX, 3 ; XVI, 7). Door dit geloof gaat men *zien* den onzienlijken God (Diog. VIII, 6, 11), en worden ook overigens de dingen ons duidelijk (Barn. VIII, 7). De Pastor (IX, 18, 1) noemt dit ook „God leeren kennen", en de Diogn. spreekt daarbij van verstaan, begrijpen (VIII, 11). Deze geestelijke werkzaamheid der ziel wordt dan met den Christus in verband gebracht. De „kennis" Gods aannemen is Christus aannemen (Ef. XVII, 2). Men hoort, luistert dan naar Hem (Ef. VI, 2) naar zijn stem (Barn. VIII, 7), zijn woord (Barn. IX, 3). Ook naar zijn „zwijgen" (Ef. XV, 2). Zelfs moet men alleen naar Hem hooren (Ef. VI, 2 ; Tr. VI, 1). Die subjectieve toeëigening van de heilsopenbaring wordt ook met de toeeigening van voedsel vergeleken (Tr. VI, 1). Het wordt ook genoemd een bezitten, een zich verwerven van den Logos van Christus (Ef. XV, 2), waarbij men zou kunnen aarzelen, wat daaronder is te verstaan, de zin, of het woord, maar dat in ieder geval op het zich persoonlijk eigen maken van de nieuwtestamentische heilsopenbaring ziet. In den aanhef van den brief aan de gemeente van Smyrna wordt de gemeente toegesproken als te zijn in een onberispelijken geest en „in het Woord van God". Men moest ook meer en meer vast worden in de inzettingen (dogmata) van Christus en de apostelen (Magn. XIII, 1), en zich niet losmaken van Christus, die daarbij bepaald God wordt genoemd, noch van de bisschoppen en de verordeningen van de apostelen (Tr. VII, 1), en ook naar de leer van Christus (christomathia) handelen (Phil. VIII, 2). En daarmede gaat men dan ook het koninkrijk Gods binnen (Diog. IX, 1).

Dit alles wordt dan echter vaak met zeer groote beslistheid uitsluitend aan het werk Gods in ons toegeschreven.

Pol. III, 2 spreekt van het geloof dat de Philippenzen geschonken was. Evenzoo spreekt Ignatius van het geloof, dat „door Christus" is (Phil. VIII, 2). In het bizonder zijn hierbij echter de brieven aan Diognetus en van Barnabas van belang.

De Diognetus legt er, gelijk we zagen, allen nadruk op, dat de Christelijke heilsopenbaring niet van menschelijken oorsprong is. Ze is geen aardsche vondst, geen sterfelijke inval, geen bediening van menschelijke mysteriën, door een inval of nadenken van neuswijze menschen uitgevonden, maar van goddelijken oorsprong (V, 3; VII, 1 v.) Welnu geheel in overeenstemming daarmede is ook het geloof daaraan volgens den auteur van den Diognetus alleen aan God toe te schrijven. Het zien en verstaan er van is een gave Gods (VIII, 11). Het is alleen Gods kracht die ons bekwaam maakt het koninkrijk Gods binnen te gaan (IX, 1). De Christelijke godsdienst is een verborgenheid, waarvan men niet moet verwachten, dat men ze van een mensch kan leeren (IV, 6). Het zien en verstaan er van is bepaald een gave Gods (VIII, 11). Het is alleen Gods kracht, die ons bekwaam maakt het koninkrijk Gods binnen te gaan (IX, 1). Zelf (autos) laat God zien (epideixe); namelijk door middel van het geloof, dat het alleen vergund is God te zien (VIII, 5 v.). zoodat dus ook het geloof door God moet worden gewekt. Vooral is dan VII, 2 van belang. Hier wordt gesproken van een doen postvatten (enidruein) in de menschen,[42]) en een vaste plaats geven in hunne harten (egkatastherizein) van de waarheid en den heiligen, ondoorgrondelijken logos (openbaring). Dus niet van een bloot objectieve openbaring, maar bepaald van een doen ingaan en vastgronden subjectief in de harten. En dan wordt uitdrukkelijk daarvan gezegd dat God zelf dit doet (autos). In VII, 2 vv. wordt dan ook nader uitgewerkt, hoe God dit doet. Hij heeft dit niet gedaan door geweld. Door als een tyran vrees en ontzetting te verspreiden, of iemand met geweld te dwingen. Want geweld is, behoort (prosesti)

[42]) O-Ch-G. daarentegen „onder de menschen geplaatst".

niet bij God. Hij deed het met welwillendheid en zachtmoedigheid, terwijl Hij zijn eigen Zoon zond, als een koning zijn koninklijken zoon, en dit niet als een die den mensch nazat, maar als een die in liefde riep, en zoo door overreding handelde. Dat dit niet alleen op de objectieve heilsopenbaring betrekking heeft, maar wel degelijk op de subjectieve toeeigening daarvan, blijkt uit hetgeen volgt, waarin op de vrucht daarvan in de standvastigheid der geloovigen bij de bitterste vervolging wordt gewezen. De menschelijke zelfwerkzaamheid is dus niet uitgesloten. En toch wordt er nog uitdrukkelijk aan het einde van dit hoofdstuk op gewezen, dat juist uit die standvastigheid duidelijk bleek, dat het geloof geen menschen-werk was, maar Gods kracht en de teekenen van Zijn tegenwoordigheid. De wijze waarop deze overtuigende kracht wordt geoefend, wordt dan in IX, 6 beschreven. Twee overwegingen zijn daarbij dan de motieven, die nopen tot het geloof : allereerst de onmacht van den mensch om zelf door eigen kracht het leven te verwerven ; en in de tweede plaats dat God heeft laten zien hoe de Verlosser ter behoudenis ook het onmogelijke heeft kunnen doen.

Niet minder legt tenslotte ook de brief van Barnabas er nadruk op, dat het geloof in ons een werk van God is. De geloovigen moeten van God geleerden (theodidaktoi) worden (XXI, 6). In IX, 9 wordt gesproken van de „ingeplante gave van de leer, welke God in ons legde". Dus over den vorm, waarin de leer, subjectief toegeeigend, *in ons* is, d.w.z. het geloof. Dit is een *gave*, dus niet van ons zelf afkomstig. Dan heet die gave daar emphutos ; eigenlijk „ingeboren", aangeboren, d. w. z. met onze geboorte, hier geestelijke geboorte, wedergeboorte gegeven, en met ons leven één geworden. Die dit ons heeft gewerkt is God. Eveneens wordt ook in IX, 1 vv. ; X, 12 het geloof met de wedergeboorte in verband gebracht, d.w.z. met „de besnijdenis van hart en ooren", waardoor wij dan ook de openbaring Gods in het Oude Testament verstaan (X, 12), en op het hooren van zijn Woord gelooven. Doch ook deze besnijdenis des harten is

weer een daad die God aan ons moet doen. In XIV, 5 vinden we dan verder de gedachte dat Christus door zijn woord in ons het verbond opricht. Ook hier gaat het dus weer om de subjectieve toeëigening van de heilsopenbaring, welke hier verbond heet, juist omdat in alle verbonden twee deelen begrepen zijn, en het hier om de geestelijke aanvaarding door den mensch van alle rechten en plichten gaat. Dit aanvaarden heet hier dan het werk van Christus, dat Hij in ons tot stand brengt door zijn Woord, dus in het geloof.

Tenslotte nog de wel wat duistere plaats in XVI, 7—10, waar Barnabas van deze innerlijke aanvaarding van de heilsopenbaring een uitgewerkte beschrijving geeft.

Hij doet dit in het beeld van een tempelbouw.

De uitlegging geeft echter moeilijkheden, omdat hij eerst beschrijft, hoe de mensch zelf een woonstede Gods wordt, en dan opeens zonder overgang gaat spreken van de manier waarop hij den onverderfelijken tempel wordt binnengeleid (vs 10), en zoo de geestelijke tempel wordt gebouwd.

Eerst, zoo zegt hij, d.w.z. voordat we in God gelooven, is de woonstede van ons hart nog verderfelijk en zwak, als een echte met de hand gebouwde, dus menschelijke aardsche tempel, en vol afgoderij, een huis van duivelen, daardoor dat we deden zooveel als tegen den wil van God inging (vs 8).

Twee dingen worden hier dus van het natuurlijke hart gezegd : dat het verderfelijk en zwak is, en dat het een woonplaats van duivelen is.

Wanneer dan verder wordt uiteengezet, hoe we daarna een woonstede Gods worden, noemt Barnabas in overeenstemming daarmede ook weer tweeërlei : dat we vergeving der zonde ontvangen, en op den naam — d.w.z. van Christus — onze hope stellen, en zoo nieuw worden, terwijl we weer eens van voren af geschapen worden : en vervolgens dat daarom in waarheid God in die woonstede van ons, in ons wonen gaat (vs 8). Daarna wordt dit dan breeder door Barnabas uitgewerkt, en worden een aantal instanties genoemd, die bij dit komen van den mensch tot geloof van beteekenis zijn. De

moeilijkheid is dan echter dat al die instanties maar naast elkaar worden gesteld, en Barnabas dan van de zakelijke momenten op eens op God overgaat, zonder dat het onderling verband wordt aangewezen, en terwijl het daarbij behoorende werkwoord maar uit het verband moet worden opgemaakt.

„Hoe ?" vraagt hij dan namelijk, d.w.z. neemt God zoo een woning in ons. En het antwoord is : „Zijn woord des geloofs", d.w.z. het woord, dat door ons in geloof moet worden aangenomen, en van Hem uitgaat ; „Zijn roeping der belofte" ; d.w.z. de roepstem die er van Hem uitgaat om op zijn beloften te vertrouwen ; „de wijsheid der gerechtigheden", waarschijnlijk de wijsheid van Gods rechtvaardige inzettingen ; „de geboden der leer" ; en dan op eens zonder eenigen overgang : „Hij, n.l. God zelf, in ons profeteerende, zelf in ons wonende" ; en dan gaat de schrijver op eens weer over in een gewijzigd beeld, hoe dan wij zelf in den onverderfelijken tempel worden opgenomen : degenen (accusatief), die den dood als slaven zijn onderworpen, ons (datief) de deur des tempels ontsluitend, wat de mond is, ons bekeering gevende, voert hij in den onvergankelijken tempel in (vs 9). Men ziet het de gedachtegang is zwaar en ingewikkeld. Misschien is het eenvoudigst om het laatste werkwoord maar als gezegde bij al de voorgaande onderwerpen te nemen. De overgang van de zakelijke instanties onvoorbereid op God zal dan wel beteekenen, dat God ook achter deze instanties schuilt, en daardoor werkt, en spreekt en in het hart zijn intrek neemt. Dat de mond de deur van den tempel wordt genoemd zal wel bedoeld zijn, als orgaan waarmede we het geloof belijden. Die deur wordt geopend, terwijl God ons bekeering, eigenlijk zinsverandering (metanoia) geeft. De tempel, waar we zoo worden binnengeleid, zal dan wel de belijdende gemeente zijn. Waarop het echter voor ons aankomt, is, dat uit geheel deze passage weer duidelijk blijkt, hoe, volgens Barnabas het geloof een werk in ons is van God. Wij moeten *herschapen* worden, wat toch wel niet anders dan als een werk van God kan worden gedacht. *Zelf* neemt God een woonstede in ons.

Prediking en roeping gaan uit van Hem. Ook is het God zelf die in ons spreekt [43]), bekeering geeft, den mond tot het doen van belijdenis opent, en zoo in de gemeenschap der geloovigen, als den onverderfelijken tempel inleidt.

Dit wordt dan ook door het 10e vers bevestigd.

Ook hier echter is weer veel onzeker.

„Want wie begeert gered te worden", gaat de schrijver dan verder, „ziet niet op den mensch, maar op Hem, die in hem woont en spreekt, daarover zich verwonderende, dat hij nooit te voren bij den sprekende de woorden uit den mond heeft gehoord, noch ooit zelf heeft begeerd te hooren".

Allereerst rijst de vraag : wie hier met dien mensch is bedoeld, waarop men dan niet ziet ? Is het de persoon, om wien het hier gaat zelf, of dengenen die hem het evangelie verkondigt ? En wie is het in wien God dan woont en spreekt? Weer de persoon zelf, of de prediker ? En de spreker, uit wiens mond hij de woorden nog nimmer hoorde, is dit God zelf of de prediker ? Het waarschijnlijkst lijkt ons, dat bij de laatste vraag aan God moet worden gedacht, gelijk hij in degenen die gered wil worden zelf woont en spreekt. Dat de mensch waarop men dan niet ziet, de prediker is, en aan dezen ook aan het einde van den zin bij den sprekende moet worden gedacht. Men verwondert zich dan daarover, dat men toch zoo dikwijls de prediking gehoord kan hebben, zonder die beteekenis er in te hebben opgemerkt, en hoe men ooit zonder die prediking heeft kunnen leven.

Hoe men echter over al deze vragen zou willen denken, in ieder geval is het duidelijk, dat de schrijver ook hier weer bedoelt, dat het geloof in laatste instantie rust op het spreken van God zelf, en dit waarschijnlijk in het hart van den geloovige, al gaat dit niet buiten de uitwendige prediking om.

---

[43]) Het woord profeteuein zal wel in nieuwtestamentischen zin zijn bedoeld, gelijk God in de nieuwtestamentische profeten gewoon was te spreken door zijn Geest.

„Dit is de geestelijke tempel die voor den Heere gebouwd wordt", zoo besluit de schrijver dan de pericoop. [44])

We komen nu tot het laatste punt van het onderzoek dat ons bezig houdt, dat dan tevens het eigenlijke doel is van dit onderzoek: namelijk de vraag wat in de dagen van de „apostolische vaders" als de laatste grond van het geloof werd beschouwd; wat voor hen bij het geloof in de goddelijke openbaring de beslissing bracht, den doorslag gaf?

Bij deze vraag moet dan echter wel tusschen het Oude en het Nieuwe Testament worden onderscheiden.

Het Oude Testament had ook als *Schrift* volledig goddelijk gezag, gelijk we reeds vroeger hebben uiteengezet. [45]) Over de vraag, waarom, wordt echter blijkbaar nooit nagedacht. Het stond in die dagen vast. Daaraan werd door niemand getwijfeld. Dit behoefde daarom ook geenerlei betoog. Gewoonlijk geeft men daar deze verklaring van, dat hierbij het voorbeeld van Christus en zijn apostelen maszgebend was geweest, en zoo de erkenning van dit gezag als een vanzelfsheid in het leven der kerk was ingedrongen [46]). Dit zal ook wel zoo zijn. En dan blijkt daaruit, dat terecht wel is opgemerkt, hoe het geloof in het goddelijke gezag der Schrift, althans

---

[44]) Men zal toestemmen dat zoowel de zinsbouw, als de bedoeling van de schrijver zeer ingewikkeld en in bijzonderheden onduidelijk is. De zin loopt niet goed af (v .Veldhuizen proefschr.), en het veel gebruik van participia maakt, ook hier gelijk elders den zinsbouw niet aantrekkelijk (dezelfde bl. 23). Ook Häuser t. a. pl. klaagt over Trockenheit des Stiles en Unklarheid der Disposition. Geen wonder, dat de woorden ook verschillend worden vertaald. O-Ch-G neemt de eerste zakelijke instanties op zichzelf zonder werkwoorden. Lake vertaalt, gelijk O-Ch-G: den mond opent „to us", dus Gods mond. B. op het einde van vs 9: He brought us tot be an incorruptible temple, en zien in vs 10 in den spreker God zelf. Lelong denkt bij de opening van den mond aan het gebed: pour la prière, en zoo meer.

[45]) Zie boven bl. 365 vv.

[46]) Zie Seeberg l. c. S. 197: „Schrift" im eigentlichen Sinn war das Alte Testament. So hatte man es von Jesus und den Aposteln übernommen.

van het Oude Testament (aanvankelijk het eenig bestaande deel van de Schrift), voor de Christelijke kerk op het gezag van den Christus zelf berust.[47]) Men houde echter in het oog, dat deze gedachte nog nergens in de geschriften der „apostolische vaders" zelf is uitgesproken. Niet omdat men het er niet mede eens zou zijn geweest, maar omdat men nog geen behoefte had, zich daarop te bezinnen. Het goddelijke gezag der Schrift, stond in de gemeenten voor ieder vast. Er was geen behoefte om te vragen naar het waarom er van.

Dit geldt ook van een ander bewijs voor het goddelijke gezag der Schrift, dat later, met name bij het reeds volgend geslacht der Christelijke schrijvers, dat der apologeten schering en inslag zal worden. We bedoelen, de vervulling van het Oude Testament in het Nieuwe. Het feit er van werd natuurlijk door niemand betwist, en de gedachte er aan ook meermalen uitgesproken. De profeten, schrijft Barnabas, hadden van Christus de gave der profetie ontvangen, en hadden ook met het oog op Hem geprofeteerd (V, 6), en Christus had geleden, opdat Hij aan de vaderen de *belofte zou betalen* (7). Er was dan ook een dringend moeten (dei) in het lijden van Christus, omdat de profeten het lijden hadden voorzegd (13). De Schrift had het onder het Oude Testament voorspeld, en toen geschiedde het ook (XVI, 3, 5) enz. Maar wat we nergens vinden, is dat het feit van deze vervulling ook als een bewijs voor den goddelijken oorsprong der oud- of nieuwtestamentische openbaring wordt gebruikt. Het dichtst daarbij komt misschien nog Barn. 1, 7, waar in de vervulling der profetie de aanleiding wordt gezien, om God meer en hooger te vreezen. Doch dat ook zelfs in dit verband niet gesproken wordt van een bewijs van de goddelijkheid der openbaring, toont temeer, dat daaraan niet werd gedacht, omdat aan zulk een bewijs geen behoefte was[48]).

Anders stond het echter met de nieuwtestamentische open-

[47]) Dr. A. Kuyper Enc. II bl. 378 vv.

[48]) Geheel anders de vertaling bij B: Wherefor it will behove us, as He has spoken, to come more holily and nearer to his altar.

baring. Wel zijn er gelijk we gezien hebben, ook in de geschriften der „apostolische vaders" eenige aanwijzingen dat men ook in die dagen de nieuwtestamentische geschriften reeds min of meer als Schrift met beslissend gezag ging behandelen, maar in die mate algemeen, als bij de geschriften van het Oude Testament, was dit in die dagen toch bij die van het Nieuwe Testament niet. Zoo uitsluitend zag men toen de nieuwtestamentische openbaring nog niet in die geschriften vervat. Men beschouwde de nieuwtestamentische openbaring meer nog als openbaring dan als Schrift. Doch ook zoo was er wel reden om na te denken over den grond van het geloof in die openbaring. Want allereerst was die nieuwtestamentische openbaring voor het bewustzijn der kerk in die dagen nog geen streng afgesloten geheel. We hebben het in het bijzonder in de Didache gevonden : die openbaring ging naar men meende nog door. En zoo kwam van zelf de vraag op, wat dan wel, en wat niet als zulk een voortgaande openbaring kon worden beschouwd. Ook kwamen er in die dagen reeds velerlei dwalingen en ketterijen op, wat er op bedacht moest maken, de door God geopenbaarde waarheid tegen zulke dwalingen te beveiligen (Fil. VII ; Mag. VIII ; Pol. VII ; Did. XVI).

Wanneer we nu de gegevens verzamelen, die met het oog op het Nieuwe Testament in dit opzicht in de geschriften der „apostolische vaders" te vinden zijn, dan zijn deze van vierderlei aard. *Allereerst* blijkt dat voor het bewustzijn van de „apostolische vaders" toch eigenlijk het gezag ook van de nieuwtestamentische openbaring weer op het gezag van Christus en de door Hem gevolmachtigde apostelen berustte. De nieuwtestamentische openbaring wordt bepaald een Christusleer (christomathia) genoemd, een onderricht dat van Christus was uitgegaan (Phil. VIII, 2). De gezaghebbende oorkonden, het bewijs, voor de waarheid van de nieuwtestamentische openbaring is voor Ignatius Christus zelf, en zijn kruis en opstanding (Phil. VIII, 2). Het evangelie heet, gelijk we zagen, het vleesch van Christus, datgene waardoor we dus

met Christus zelf in gemeenschap komen. Woorden, die aan de evangeliën herinneren worden met formules als „de Heere zegt" enz., ingeleid (II Clem. V, 2 ; VI, 1 ; IX, 11 ; XII, 2) enz. [49]). Doch ook de apostelen hadden hun gezag van Christus. Ze hebben *voor ons*, ten onzen behoeve van Christus het evangelie ontvangen. Jezus Christus is van God uitgezonden. De Christus is dus zoo van God, en de apostelen zijn van Christus. De schrijver ziet hier een door God aldus gewilde orde. Beide dingen, namelijk dat Christus van God is, en de apostelen van Christus zijn ordelijk geschied, krachtens den wil van God (I Clem. XLII, 1 v.) Barnabas spreekt zelfs van een volmacht (exousia) van het evangelie, welke hun gegeven is (VIII, 3). Christus die niets zonder den Vader deed, handelde door zich zelf èn door de apostelen (Mag. VII, 1). Zoo wordt van de inzettingen van Christus en de apostelen ook in één adem gesproken en wordt tot handhaving daarvan opgewekt (Mag. XIII, 1) en zoo meer [50]). Zoo is het dus het gezag van Christus en het aan Hem ontleende gezag van de apostelen, dat in den grond der zaak voor het besef van die dagen ook aan de nieuwtestamentische heilsopenbaring haar autoriteit en waarde gaf, en is in dit opzicht de beschouwing van de „apostolische vaders" geheel in overeenstemming met het woord van Jezus in Joh. XVII, 20, wanneer Hij daar het geloof der kerk bindt aan het gezag der apostelen en zoo bidt, eerst voor zijn discipelen, en daarna ook voor al degenen die door *hun* woord in Hem gelooven zouden.

Gegevens *van anderen aard* vinden we dan weer in de Didache.

Het gaat hier niet over de nieuwtestamentische geschriften, noch over Christus en de apostelen, maar om de leeraren, de toenmalige apostelen en profeten, de op een bepaalde plaats gevestigde, of rondtrekkende predikers. Ook hun woord werd als goddelijke openbaring beschouwd. Men moest zulke pre-

[49]) Zie bl. 380.
[50]) Zie bl. 382.

dikers ontvangen als den Heere, als den Christus zelf (IV, 1 ; XI, 2, 4). De objectieve grond daarvoor, was, dat ze door den Geest spraken, zoodat dus ook hun woord als een woord Gods was (IV, 1). Zelfs hun woorden maar aan kritiek te onderwerpen, werd reeds als een zonde tegen den Heiligen Geest beschouwd (XI, 7), zoo groot was het gezag van hun woord [51]). Toch moest de praktijk hierbij ook weer tot voorzichtigheid manen. Wie waren het dan die aldus werkelijk als orgaan der openbaring mochten worden beschouwd? Er moesten in dit opzicht kriteriën worden vastgesteld. De Didache noemt ze ook, en wel van tweeërlei aard. Materieel moest hetgeen zulke profeten zeiden overeen komen met hetgeen als leer en praktijk algemeen in de kerk was aangenomen, en door de Didache in het voorafgaande was uiteengezet (XI, 1) zij mochten in dit opzicht geen andere leer brengen. Alleen zoo was, wat zij leerden, tot vermeerdering van de gerechtigheid en kennis des Heeren. Ook in dit opzicht zocht men dus weer een objectieve maatstaf, en sluit, wat de Didache leert, bij de vorige gegevens aan. Ook I Clem. VII, 2 spreekt van den „roemvollen en eerbiedwaardigen regel van onze overlevering", en Polycarpus (VII, 2) van het woord, dat „van de beginne hun overgeleverd" was. Er was dus reeds in deze dagen een meer of minder vaststaande leervorm, die als maatstaf kon dienen, welke dan wel de hoofdzaak der apostolische prediking zal zijn geweest [52]). Het is de analogia fidei, welke van de prediking der apostelen afkomstig was, die als maatstaf dienen moest. Daarnaast geeft de Didache echter nog een ander criterium aan, welke in het optreden van den prediker of den profeet zelf moest worden gezocht. Zulk een prediker moest ook de „tropoi" (handelingen, manieren van doen) van Christus hebben in het algemeen optreden in den geest en op de manier waarop Christus in den

---

[51]) Een voorbeeld van zulk spreken door den Geest is de uitroep van Ignatius in de gemeente van Philadelphia. (Phil. VII).

[52]) Harnack l. c. S. 183.

tijd van zijn omwandeling zelf opgetreden was. En dan vooral in zijn optreden toonen dat hij niet door eigen belang werd gedreven. Een apostel, die langer dan een dag, in het uiterste geval dan twee dagen wilde blijven, dus blijkbaar de bedoeling had op de kosten der gemeente te teren, moest als een valsche profeet worden beschouwd. Ook wanneer hij om geld vroeg, of om teerkost meer dan voor één dag (XI, 5 v.) Evenzoo de profeet die in den geest sprak en zichzelf er mee wilde bevoordeelen, door bijv. een tafel te bestellen, waarvan hij zelf wilde eten (9), of voor zichzelf om geld of iets anders vroeg (12) ; voor een ander mocht hij wel wat vragen (12). Dan behoort een profeet ook zelf te doen, wat hij leert : dus zijn werken met zijn woorden overeenkomen. Op gelijke wijze zoekt ook de Pastor van Hermas het kriterium van den waren en den valschen profeet in zijn leven en zijn doen (Geb. XI, 7-17). Ook voor hem is de ware profeet, de profeet, die den goddelijken geest heeft (7, 9, 10), den geest der goddelijkheid (10 v.), die van boven is (8), en die spreekt (8) en vervuld is (9) is door en met den Heiligen of den profetischen geest. Dit moet dan echter ook in den profeet zelf blijken : „Beproef den mensch, die den goddelijken geest heeft", zoo luidde de regel, „naar zijn leven" (7, 16). Dan worden er ook enkele van de noodzakelijk vereischte kenmerken aangewezen.

Allereerst wat zijn karakter en optreden als mensch betreft. Hij moet zachtzinnig zijn, rustig, nederig ; zich onthouden van alle boosheid en ijdele begeerte der wereld, en zichzelf armer maken dan alle menschen, het moet hem dus niet om het aardsche goed zijn te doen ; en als profeet moet hij alleen spreken wanneer God wil, en niet op verzoek, of in het geheim, of wanneer een mensch het wil (8). Zoo doet de Heilige Geest dus ook de profeet die door den Heiligen Geest spreekt (9). Het is zoo de Christus zelf die dezen geest bestiert (10). De geest door wien de valsche profeet spreekt, wordt dan voorts een aardsche en holle geest genoemd, die geen kracht heeft en dwaas is (11), en in overeenstemming

daarmede dan ook het optreden van den valschen profeet getypeerd, als hoogmoedig, aanmatigend enz., begeerig, als een die alleen om loon profeteert, en in het geheim spreekt enz. en bedriegelijk is. De geest van zulk een profeet is niet van God, maar van den duivel.

Men zal echter toestemmen, dat deze kriteriën niet altijd even zeker zijn. De analogia fidei veronderstelt een wel omschreven formuleering, althans een gezaghebbende kenbron, waarop men zich kan beroepen, en moest leiden tot de aanvaarding van de nieuwtestamentische openbaring als Schrift. De kriteriën, aan het leven der profeten ontleend, geven nog minder zekerheid. Wat zijn dit de „tropoi" van Christus. Wie maakt het uit, vooral wanneer de tijd verder van de dagen der apostelen verwijderd zou zijn. En kan een profeet niet wel eens in zijn leven tekort schieten, en toch zijn woord waarheid zijn. De Didache spreekt ook zelf van een valschen profeet, die de waarheid leerde, doch, wat hij leerde niet deed (XI, 10). Er moest ook voor den beproefden en waarachtigen profeet een uitzondering worden gemaakt, wanneer hij het maar anderen niet leerde, hoewel het niet duidelijk is wat bedoeld wordt (11)[53]). De echte teekenen der waarheid, d.w.z. de teekenen, waaraan men de waarheid duidelijk zal erkennen, ziet de Didache dan ook eerst in de teekenen waarmede Christus eens in den laatsten dag verschijnen zal (XVI, 6).

Weer anders zoekt Ignatius temidden van de opkomende dwalingen en ketterijen het criterium der waarheid vast te stellen. Zijn voorstelling is, dat de bisschoppen overal in de gemeenten (Ef. III, 2) de plaatsvervangers van Christus zijn, en de ouderlingen van de apostelen, en dat men zich daarom

---

[53]) Er wordt gesproken van een profeet, die met betrekking tot de „wereldlijke verborgenheid der kerk" deed, doch niet leerde te doen, wat hij zelf deed. Zoo iemand zou niet door de gemeente geoordeeld worden. Met God had hij het oordeel. Want zoo deden ook de oude profeten. Zie boven bl. 365 a. g.

te midden van de opkomende dwalingen aan den bisschop, en aan de ouderlingen, dus in het algemeen aan het kerkelijke ambt moest houden. De Christus is de Zin (gnomè) van God, de bisschoppen zijn in de gnomè van Christus ; zoo moeten de gemeenten zich ook gezamelijk aan de gnomè van den bisschop houden. (Ef. III, 2 ; IV, 1), en zich aan hem onderwerpen gelijk als aan Christus (Tr. II, 1). Waar Christus is, daar is de algemeene kerk, zoo, waar de bisschop, daar is het volk [54]). Daarom was het niet geoorloofd kerkelijk iets zonder den bisschop te doen, en alles wat deze goedkeurde was ook Gode welbehagelijk (Sm. VIII, 2). Christus handelde echter door zichzelf en door de apostelen (Mag. VII, 1). Zoo worden meestal op overeenkomstige wijze ook de ouderlingen mede genoemd, als plaatsvervangers der apostelen, die ook het presbyterium der geheele kerk zijn (Phil. V, 1). Volgt allen den bisschop na, lezen we in Sm. VIII, 1, gelijk Jezus Christus den Vader, en het presbyterium als de apostelen. Christus heeft niets zonder den Vader gedaan, noch door zichzelf, noch door middel zijner apostelen, zoo moet ook de gemeente niets zonder den bisschop en de presbyters doen Mag. VII, 1). In den bisschop (Ef. I, 3) en in de ambtsdragers in de gemeente (Mag. II, 1 ; VI, 1) ziet Ignatius de geheele gemeente vertegenwoordigd, en in den bisschop dan den plaatsvervanger Gods, en in de presbyters de plaatsvervangers van de vergadering der apostelen (Mag. VI, 1). De diaken Zotion van Magnesia wordt geprezen omdat hij zich onderwierp aan den bisschop als aan de genade Gods, en aan het presbyterie als aan de wet van Christus. Ook de Tralliers worden vermaand zich aan den bisschop als aan het bevel, en aan de presbyters te onderwerpen (XIII, 1). Zelfs beschouwt Ignatius dezen regel als van God zelf door hem geopenbaard. In Phil. VII herinnert hij hoe hij, toen hij bij de Philadelfiërs was, eenmaal met luider stem, „met een stem Gods" had

[54]) De „menigte", blijkbaar de plaatselijke kerk, zooals in Ef. I, 3 ; Mag. II, 1 ; VI, 1.

uitgeroepen, dat men zich zou houden aan den bisschop, het presbyterie, en de diakenen. Men had wel gedacht dat hij te voren over de verdeeldheid van sommigen was ingelicht, en hij daarop had gedoeld; doch dit ontkent Ignatius beslist. Het was de geest geweest die in hem gepredikt had: doet niets zonder den bisschop. In dit zich houden aan den bisschop lag ook de eenheid der gemeente verzekerd (Mag. VII, 1 v.; XIII, 2). Die buiten den bisschop, presbyterie en diaken [55]) om iets deed, was niet rein van geweten (Tr. VIII). Die den bisschop eerde was bij God geëerd; die iets deed voor den bisschop verborgen, diende den duivel (Sm. IX, 1).

Tot hiertoe hebben de door ons meegedeelde gegevens alleen nog maar betrekking op de nieuwtestamentische openbaring in het algemeen. Daar is echter *ook één enkele plaats,* die meer bepaald op de codificatie daarvan in de nieuwtestamentische geschriften schijnt te wijzen. We bedoelen de reeds meer genoemde, en niet zeer duidelijke plaats bij Ignatius in VIII 2 in den brief aan de Philadelfiërs.

De martelaar vermaant hier tot eensgezindheid, en tot het bewaren van den band der eenheid, door zich aan den bisschop te houden. Hij heeft daarbij blijkbaar judaistische afwijkingen op het oog, en vermaant nu zich aan de „leering van Christus", de „christomathia" te houden. Dan spreekt hij van menschen, blijkbaar judaistisch-gezinde geloovigen, die hij had hooren zeggen, dat als zij het niet in de „oorkonden" vonden, zij het ook niet geloofden in het Evangelie. Die „oorkonden" zijn dan blijkbaar de geschriften van het Oude Testament, die deze menschen als de eenige gezaghebbende bron

---

[55]) Ook elders worden de diakenen mede genoemd, als van goddelijke instelling (Mag. VI, 1; XIII, 1 (Kata theon); Sm. VIII, 1 (Gods bevel). Toch wordt nooit tot onderwerping aan hen opgewekt, maar alleen zich ook aan hen te laten gelegen liggen (entrepesthai). Het is een ambo der liefde (Mag. VI, 1).

In Mag. XIII, 2 wordt naast den bisschop ook tot onderwerping aan elkander vermaand.

der Godskennis aannamen. Als Evangelie schijnt dan hier niet bepaald een geschreven evangelie te zijn bedoeld, maar de nieuwtestamentische openbaring in het algemeen. Deze menschen stelden zich dus op het standpunt, dat alleen het Oude Testament de voor hen beslissende gezaghebbende kenbron der openbaring was, en dat zij in de nieuwtestamentische openbaring alleen dat aannamen, wat ook in het Oude Testament stond, zoodat dus het gezag der nieuwtestamentische openbaring uitsluitend op dat van het Oude Testament was gegrond. Ignatius schijnt zich dan tegenover deze meening ook op de gezaghebbende nieuwtestamentische geschriften te hebben beroepen. „Er staat geschreven", had hij hun dan geantwoord, d.w.z. wij hebben toch geschriften, waarin ook die nieuwtestamentische openbaring op gezaghebbende wijze beschreven staat. Doch dan was weer hun bescheid, dat dit juist de kwestie was (prokeitai), dat het juist daarover tusschen hen ging. En dan zegt Ignatius wat voor hem de oorkonden zijn, de archieven, waaraan hij de bewijzen ontleende voor de waarheid van het Evangelie. Dit was dan Christus zelf, en de onaantastbare, onwraakbare bewijzen waren Zijn kruis, Zijn dood en opstanding, en het geloof door Hem, door wat alles hij wilde door het gebed der Philadelfiërs gerechtvaardigd worden. Scherp gezien gaat het ook hier eigenlijk nog niet eens over het goddelijk gezag der nieuwtestamentische geschriften zelf, maar van de nieuwtestamentische openbaring, welke echter voor Ignatius ook gezaghebbend opgeteekend was. En het bewijs voor de gezaghebbende waarheid van die nieuwtestamentische openbaring was voor hem niet het Oude Testament, maar Christus zelf, en de kern van zijn werk, zijn kruis en zijn dood en opstanding, en het geloof dat door Christus was. Twee dingen dus: de objectieve heilsopenbaring, gelijk die in Christus, door zijn kruis, zijn dood en opstanding was aan het licht getreden; en subjectief het geloof, dat door Christus was, dus niet alleen dat men geloofde, maar het geloof, waarvan men zich bewust was dat het door middel van Christus in hem was gewekt.

Ook Ignatius gevoelde dus, dat een openbaring, hoe objectief zeker die ook was, alleen dan voor ons ook subjectief vaststaat, wanneer ze ook subjectief als waarheid is aanvaard. En dit geschiedt in het geloof. Dan moet echter ook dit geloof in ons zekerheid hebben, en Ignatius gevoelt dat dit daarin bestaat, dat men dit geloof niet van zichzelf had, maar in ons door Christus wordt gewerkt. Hier hebben we dus werkelijk een antwoord op de vraag, wat in de dagen der apostolische vaders als de laatste grond van het geloof werd beschouwd. Voor Ignatius was dit, dat het geloof in hem niet van hemzelf maar door Christus was [56]).

Bij deze voorstelling sluit zich dan ook aan, wat I Clem. XLII, 3 van de apostelen wordt gezegd : Nadat zij, met name van den Heiland, bevelen hadden gekregen, waren zij *door middel van de opstanding van Christus,* — dus door de objectieve heilsopenbaring — tot volle verzekerdheid gebracht (plèrofòrèthentes), en waren geloovig gemaakt (pistothentes) in het woord Gods en waren geheel vervuld met den Heiligen Geest (meta plèroforias pneumatos hagiou) [57]) met het evangelie uitgegaan enz. Ook hier is het dus door de objectieve heidsopenbaring in Christus, de opstanding, dat de apostelen tot volle verzekerdheid van de waarheid van het evangelie waren gekomen, terwijl daarnaast dan ook nog een meer onderwerpelijke ervaring wordt genoemd, n.l. dat zij geloovig waren gemaakt, aan het woord Gods, hoewel dit tweede niet nader wordt beschreven, tenzij men daarbij denkt aan de vervulling met den H. Geest.

---

[56]) Ook in Ef. XV, 1 wordt blijkbaar op dit scheppende spreken van Christus gedoeld : „Eén leeraar nu is er, die sprak en het geschiedde." De vrucht van dit scheppende spreken is dan dat men „het woord van Jezus waarlijk bezit" (vs 2). In den Diognetus IX, 1 denkt O-Ch-G bij de kracht Gods (dynamis tou theou), waardoor we alleen het koninkrijk Gods kunnen binnengaan aan het Evangelie met verwijzing naar Rom. 1 : 16.

[57]) Voor de beteekenis van „vervuld op" hier zie Kommentar van Zahn op Col. 2 : 2, 2e dr. bl. 351, aant. 1. Ook van Meyer 7e dr. bl. 65 v.

Wanneer we nu in het kort het resultaat van ons onderzoek saamvatten, dan springt allereerst dit in het oog, dat we bij de „apostolische vaders" geen systematisch in- en doorgedachte Schriftbeschouwing hebben. Ook hierbij is waar, wat Seeberg in ander verband van dezen tijd zegt: „Theoretische Erwägungen sind dieser Zeit noch fern" [58]). Het zijn alles praktische beginselen, die we leeren kennen. Beschouwingen, opvattingen uit de behoefte van het leven geboren, zonder dat men er nog toe is gekomen, er een ordelijk systeem van te maken. Daarmede verliezen zulke beschouwingen zeker nog niet haar waarde. Ze laten ons willekeurig een blik slaan in wat in de eeuw na den tijd der apostelen algemeen het gevoelen was. Om zoo te zeggen, wat ten aanzien van de goddelijke openbaring de neerslag in de christenheid van de prediking der apostelen was. Ook komen reeds tendenzen, richtlijnen aan het licht, waarlangs verder de christelijke Schriftbeschouwing zich ontwikkelen zal. Maar een afgerond en logisch doorgedacht systeem heeft men nog niet.

Het Oude Testament wordt algemeen als geschrift met goddelijke autoriteit gebruikt. hoewel de waardeering dezer openbaring niet bij allen dezelfde is. Barnabas ziet er een christelijke openbaring in, waarvan de Christus zelf zoowel de oorsprong is, als de verborgen zin. Ook Ignatius meent, dat de profeten van de Oude bedeeling met het oog op Christus profeteerden, hoewel hij de nieuwtestamentische openbaring hooger stelde. De Diognetus houdt de geheele oudtestamentische openbaring buiten zijn openbaringsleer. Den grond van het geloof in het gezag van het Oude Testament zoekt men gewoonlijk voor dezen tijd in het voorbeeld van Jezus en zijn apostelen. Dit is ook wel juist. Toch houde men in het oog gelijk we reeds zeiden, dat nog nergens over den grond van dit geloof wordt gereflecteerd. Daar schijnt in dien tijd nog geen behoefte aan te zijn geweest. In de gemeenten werd het gezag van het Oude Testament nog

---

[58]) T. a. pl. S. 121.

nergens betwijfeld of bestreden. Zelfs aan een argument aan de vervulling der profetie voor het goddelijk gezag der Schrift had men nog geen behoefte, hoewel op het feit ervan wel wordt gewezen, en de religieuze beteekenis er van tot verhooging van de „godsvrucht" wel werd gevoeld (Barn. I, 7).

Anders stond het met de nieuwtestamentische openbaring. De geschriften van het Nieuwe Testament zijn wel reeds zoo goed als alle bekend, en worden ook met autoriteit aangehaald. Ook als Schrift. Gewoonlijk spreekt men echter van de nieuwtestamentische openbaring nog niet als op Schrift gestelde openbaring, maar in algemeeneren zin, terwijl men zich daarvoor ook nog niet tot de nieuwtestamentische geschriften beperkte. Zelfs was er een richting die de nieuwtestamentische openbaring alleen een secundair gezag toekende, en het gezag er van bepaald als „Schrift" tenminste in twijfel trok. Dit was waarschijnlijk een judaistische richting, die het gezag der nieuwtestamentische openbaring baseerde op het Oude Testament, en haar daarvan afhankelijk maakte, en zoo feitelijk alleen het gezag van het Oude Testament erkende (Ign. VIII, 2).

Ook de nieuwtestamentische openbaring berustte op het gezag van Christus, en de door hem geautoriseerde apostelen (I Clem. XLIII), en wat overige organen der nieuwtestamentische openbaring betreft op de bezieling door den Heiligen Geest, dit dan evenwel in verband met den van de apostelen stammenden geloofsregel (Did. XI). Een bepaalde inspiratieleer vinden we bij de apostolische vaders nog niet. Eenige aanduiding zou er misschien kunnen worden gezien in, wat van den apostel Paulus wordt gezegd dat hij „pneumatikoos" aan de gemeente van Corinthe had geschreven (I Clem. XLVII, 3). Wel wordt de vraag naar den grond van het geloof ten aanzien van de nieuwtestamentische openbaring aangeroerd. Gewoonlijk echter meer negatief in tegenstelling met de opkomende dwalingen en de valsche profetie, dan positief, als een reflectie over den grond van het geoefende geloof zelf, en

weer meer ten aanzien van de nieuwtestamentische heilsopenbaring in het algemeen dan met betrekking bepaald tot de nieuwtestamentische geschriften. De Didache ziet dien grond in de *overeenstemming met den van de apostelen stammenden geloofsregel,* de analogia fidei. Overigens is het de Didache meer te doen om de kenteekenen van den waren apostel en profeet, dan om den grond aan te wijzen van het geloof in het goddelijk gezag der openbaring zelf.

Zoo is het ook bij Hermas.

De geschriften van Ignatius wijzen als den grond op *het gezag van den bisschop,* en in het algemeen van het ambt, dus van de kerk met haar ambten. Slechts één plaats is er waarin meer positief op de vraag naar den grond van het geloof in het Schriftgezag der nieuwtestamentische openbaring, en dit zelfs bepaald in verband met de nieuwtestamentische geschriften wordt ingegaan en die plaats is Ignatius Phil. VIII, 2. Tegenover de judaïstische richting die eigenlijk alleen het gezag van het Oude Testament erkenden, en het Evangelie alleen wilde aanvaarden, voorzooveel het overeenstemde met het Oude Testament, dus het zelfstandig gezag der nieuwtestamentische geschriften in twijfel trok, stelde Ignatius als autoritair bewijs voor de waarheid der nieuwtestamentische openbaring, Christus zelf, zijn kruis, en zijn dood en opstanding, en het geloof door Hem, dus het in Christus verwezenlijkte heilsfeit zelf, en de aanvaarding van de waarheid daarvan door het door Christus in hen gewerkte geloof. *Objectief* lag dus de zekerheid der nieuwtestamentische heilsopenbaring en daarmede ook van de geschriften, waarin deze was vervat, in de in Christus openbaar geworden *heilsfeiten* van dood en opstanding (I Clem. XLII, 3). *Subjectief* in het geloof, waardoor deze heilsopenbaring werd aanvaard. En waarin school dan de zekerheid van dit geloof, datgene dat de oorzaak was, dat dit geloof ook als „onaantastelijke oorkonde", dus als onwedersprekelijk bewijs voor de goddelijke autoriteit dezer openbaring kon dienen ? Daarin, *dat dit geloof door Christus was,* dat men dit

geloof dus niet van zichzelf had, maar men zich bewust was dat men het door Christus had gekregen (Ef. XV, 1; Diog. IX, 1). gelijk ook elders in de geschriften der ,,apostolische vaders" het geloof altijd, als een door God zelf in den geloovige gewerkte gave wordt beschouwd [59]).

Afgezien van de analogia fidei, en de door de Didache en den Pastor van Hermas genoemde onderscheidingsteekenen van den waren en den valschen profeet, vinden we dus ook bij de ,,Apostolische vaders" reeds een aanduiding naar den drieërlei grond, welke voor het Schriftgeloof in Art. V onzer Nederl. Geloofsbelijdenis wordt genoemd: het getuigenis der kerk (,,omdat ze de kerk aanneemt en voor zoodanige houdt"), wat de Belijdenis wel niet als den eenigen noch den eersten grond beschouwt, maar toch ook blijkbaar weer niet geheel en al als zoodanig verwerpt (Ignatius). Dan ook de vervulling van de profetiën van het Oude Testament (,,en dewijl ze ook het bewijs van dien in zichzelf hebben: gemerkt de blinden zelven tasten kunnen dat de dingen, die daarin voorzegd zijn, geschieden"), wat met name ook Barnabas opvat als een reden te meer voor ,,onze vreeze voor God" (I, 7), d.w.z. in verband met de openbaring, dus voor ons geloof. En dan een innerlijk getuigenis in het hart zelf, dat de Belijdenis dan noemt het getuigenis dat de Heiligen Geest in onze harten geeft, ,,dat ze van God zijn", en Ignatius Phil. VIII, 2 het ,,geloof door Hem" (Christus), dus het geloof,

---

59) Ook Eusebius had nog de herinnering dat in den tijd der apostelen en hun eerste leerlingen bij de prediking bijzondere krachten werden ervaren, om tot geloof te brengen, zie Kerkgesch. III, 37, 3: ,,Wanneer deze (mannen) ook maar den grondslag des geloofs op sommige vreemde plaatsen gelegd hadden en anderen tot herders hadden aangesteld, en aan deze laatsten de bewerking der pas aangebrachten in handen gegeven hadden, dan stelden zij zich weer in betrekking met andere landstreken en volken, *met de genade en medewerking van Godswege,* naardien nog toen *zeer vele ongehoorde krachten van den goddelijken geest door hen werkten,* zoodat *van het eerste* hooren af *in scharen* menigten met allen man bereidwillig de vrome gezindheid jegens den Bouwmeester des heelals in hunne zielen opnamen" (vert. Meyboom; c. u. o.).

waarvan we ons bewust zijn dat het niet van ons zelf is, maar door Christus in ons hart is gewerkt [60]).

---

[60]) Zie ook de exegese van deze moeilijke plaats reeds boven.

Reeds de saamvoeging der woorden levert groote moeilijkheden op, omdat naar gelang men dan daarbij een keuze doet, men zelfs een geheel tegenovergestelden zin krijgt. De door ons gevolgde samenvoeging, waarbij met „archeia" het O. T. is bedoeld, en „en tooi evangeliooi" bij „ou pisteuo" wordt gevoegd, vindt men o.a. ook bij O-Ch-G ; Lake (probably), D-M (doch : geloof ik niet in het evangelie) ; Fk daarentegen neemt „ou pisteuo" absoluut, en „en tooi evangeliooi" als bijstelling van „archeiois". Dan zijn deze juist het evangelie, en wordt juist nadruk op de autoriteit van het evangelie, d.w.z. der nieuwtestamentische geschriften gelegd ; „zoo ik het niet in de oorkonde", d.w.z. het Evangeli vind „geloof ik niet". Zoo ook Seeberg t. a. pl. S. 206. De dwaalleeren zouden dan niet het gezag van de N. testamentische geschriften hebben afgewezen, maar het beroep van Ignatius op deze geschriften. Tegenover de onjuiste exegese van deze dwaalleeraars trekt Ignatius zich dan op het ongeschreven Evangelie terug. „Zwar gibt es ein geschriebenes Evangelium, aber über dies herrscht Streit. Ihm gegenüber zieht sich Ignatius zurück auf die *Christus-lehre* (christomathia). „Das Archiv. der Häretiker ist das geschriebene Evangelium, aber gegenüber dem exegetischen Bedenken, die jene davon erheben, zieht Ign. sich auf sein „Archiv." die christomathia, das evangelion (9, 2) zurück". Christus, seine Geschichte und „hè pistis hè die autore" ist ihr Inhalt. Hij neemt pistis dan „objectief : „nicht die Schrift, sondern der tradierte Glaube ist im Kampf zu brauchen". Zouden dan echter deze dwaalleeraars zelfs betwist hebben dat deze christelijke hoofdwaarheden in de nieuwtestamentische geschriften staan. Hoe onwaarschijnlijk. Ook Sch. v. d. Loeff meent met verwijzing naar deze plaats : „Maar hoewel hij zeker hooge waarde toekent aan den inhoud van de evangeliën, hebben we geen grond om bij hem voor den Nieuw Testamentischen tekst gelijken eerbied als voor het Oude Testament te onderstellen". Wij zien de beteekenis anders.

KRONIEK.

Voldoende ernst? — Verdiepte prediking. — Nogmaals de eenheidsbeweging.

D. Chantepie de la Saussaye heeft, toen hij nog predikant te Rotterdam was, een aantal preeken uitgegeven onder den titel „De Roepstemmen van het jaar 1866."

't Was een jaar, dat de alleroudsten onder ons nog heugt. Veepest vernietigde een groot deel van 's lands rijkdom. In verschillende steden begon de cholera haar slachtoffers te vragen.

De buitenlandsche toestanden waren hoogst onzeker. En de inwendige toestand boezemde groote ongerustheid in.

Ds. De La Saussaye zag toen reeds de toekomst van Europa, maar ook van zijn eigen vaderland donker in :

> „Wat moeten de gevolgen zijn van de toenemende ongodsdienstigheid, de vervreemding van de Kerk en het Woord Gods in de hoogere standen der maatschappij...... van lieverlede doordringende tot àlle standen......
>
> God geve, dat mijn somber voorgevoel zich niet bevestige......

Wie in den nood der ontredderde wereld, zooals die zich thans in deze wintermaanden van 1932 aan het oog voordoet, de straffende hand van den rechtvaardigen God ziet, schrikt, wanneer hij nog duidelijker dan toen de vervreemding aan kerk en bijbel bij de meest verantwoordelijke personen te voorschijn ziet treden.

Tegenover de bidstonden, die in Februari allerwege in ons land en ook in 't buitenland gehouden zijn voor het welslagen van de *Ontwapeningsconferentie* te *Genève*, stemt het bericht niet aangenaam dat, toen er een plechtige dienst in de kathe-

draal van St. Peter werd gehouden, waar Cäsar Frank's *Zaligsprekingen* gezongen werden als wijding voor de conferentie, het middelschip, dat voor de afgevaardigden gereserveerd was „gapend ledig" bleef, terwijl het groote bal, dat in diezelfde week plaats vond door *twee duizend* gasten werd bezocht, waarbij zeer in 't bijzonder de afgevaardigden der Sovjetunie werden gehuldigd.

Ik ben het overigens eens met hen, die in zulke dingen motief vinden tot te ernstiger gebed ; alleen wordt het moeilijker te denken, dat de oplossing langs dien weg van Genève komt.

De Ref. Schw. Ztg. die een bitter artikel bevatte over de „Komödie von Genf" voelt de conferentie als een onrecht aangedaan aan die „unsichtbare Kirche, die wie eine arme, verstoszene Witwe ihr Gesicht verhüllt und schreit über die Ohnmacht unter der sie leidet".

Ik geloof, dat die „onzichtbare Kerk" daar ook zelf niet weinig schuld aan heeft. Ze behoort in geloof en wandel openbaar te worden. En in zoover de storm, die er door haar kruinen waait heel wat dor en dood hout naar beneden doet komen, mag men eerder den storm dankbaar zijn, dan er zelf tegen in te razen.

De vijandschap tegen de kerk vermeerdert ; maar de kerk dient zich ook nuchter af te vragen in hoever ze zelf nog kerk is.

Die taak hebben we ook als Gereformeerde kerken.

Zoowel *prof. Bouwman* in de Bazuin als *prof. Grosheide* in het N. Holl. Kb. hebben aangemaand niet te hoog van den toren te blazen, wanneer het ons eigen kerkelijk leven betrof. Het staat er gerust niet zoo rooskleurig voor als sommigen denken ; al is het even zeer waar, dat er nog vele goede dingen in het Israël onzer dagen gevonden worden.

Wie onze grootere steden kent, weet hoeveel zorg het kost de menschen getrouw naar de kerk te krijgen, om van het tweemaal per Zondag niet eens te spreken. —

Een besluit als de classis *Walcheren* voor haar visitatoren

nam, om maatregelen te overwegen het slapen tegen te gaan wijst op een ander niet minder ernstig verschijnsel.

Ligt het aan de hoorders ?

Ik meen het stellig.

In de steden zijn zij dikwijls te onrustig, te veeleischend, te heterogeen.

Op de dorpen te rustig, te weinig belangstellend, te eenzelvig.

En aan beiden, stedelingen en plattelanders is gemeen een te kort aan geestelijke warmte, aan geestelijke diepte, aan geestelijk leven.

Nog vele uitzonderingen gelukkig daargelaten.

Ligt het echter ook niet aan de dominees ?

Ik geloof het even stellig.

In de nieuw-uitgegeven *Berner Synodes* staan dingen, die ook wij in Holland betrachten zullen :

> „Het is nog altijd waar wat de profeet zegt :
>
> Gelijk de priester alzoo het volk en gelijk het volk is, alzoo is ook de priester......
>
> Daarom moet het volk zich zelf de schuld geven, wanneer het met ons (dominees) niet zóó voorzien is als 't wel moest.
>
> Maar ook wij hebben ons over niemand anders te beklagen dan over onszelf, wanneer het volk zoo halsstarrig en de waarheid ongehoorzaam is...... Waren wij slechts vlijtige akkerlieden en Gods medearbeiders dan zouden er overal harten zijn, die vruchten der gerechtigheid voortbrachten. Daarom moge iedere dominee wel acht geven, dat hij de eigenschappen bezit, die de Heere van de rechters onder Mozes eischte, n.l. *dat zij wijs, verstandig en bij de stammen bekend waren, dappere, flinke mannen, godvreezend, liefhebbers der waarheid en vijanden der gierigheid......*

Men heeft dezer dagen gewezen op de noodzakelijkheid van huisbezoek ; de Berner Synodus komt dit in 't gevlei,

waar met meer nadruk gezegd wordt, hoe de dominee dan hoe de preek moet wezen.

Intusschen stelt ook de preek ons voor een probleem.

Dat het Evangelie gepreekt moet worden, ontmoet onder ons tegenspraak. Het is alleen maar de vraag hoe zullen we het aangenaam maken aan „het geweten" onzer tegenwoordige hoorders ? Zoo dat ze in sommige classes niet slapen ; en in andere classes niet thuis blijven, uit wandelen gaan, of andere bijeenkomsten opzoeken.

Moeten wij nog socialer gaan preeken, zooals sommigen willen ?

Nog journalistieker, door in onze preeken de jongste litteratuur, de nieuwste politiek, de laatste treffende gebeurtenissen te pas te brengen ?

Van hooggeleerde zijde zijn wij er onlangs op gewezen, dat onze tijd voor alles eischt ernstig op bekeering aan te dringen, en op nauwlettend zelfonderzoek.

Daarmee zijn we 't van harte eens ; dien toon verneemt men ook in 't buitenland.

In kerkelijke kringen in Duitschland verheugt men er zich over „dat door den niets ontzienden tegenstand der „godloozenbeweging", een inniger en hechter gemeenschap tusschen de geloovigen tot stand is gekomen ; het verantwoordelijkheidsgevoel dergenen die leiding hebben te geven in het kerkelijk leven sterker wordt, de waarde en noodzakelijkheid van gemeente en kerk beter begrepen wordt en er dieper geloofsovertuiging is gekomen, dat de rechterhand des Heeren de overwinning zal hebben over den ontzaglijken tegenstand."

Ontegenzeggelijk valt ook ten onzent grootere toenadering te bespeuren tusschen hen, die hoewel van dezelfde gereformeerde belijdenis zijnde, kerkelijk gedeeld leven.

De druk der tijden is daaraan niet vreemd.

We verblijden ons daarin.

Alleen aarzelen we niet om uit te spreken, dat voor zoover die eenheidsbeweging aan onze zijde zou beteekenen een verzwakking van het reformatorisch besef, dat de vaderen der

Scheiding en der Doleantie toonden te bezitten, zouden we het verlies grooter achten dan de winst.

Want al mag er in die dagen wel eens een woord gesproken zijn, dat te heftig was, een daad gedaan die te onstuimig was, het eigenlijke woord en de eigenlijke daad dier reformatie was een geloofszaak, een zaak van gebed en strijd, een daad en een woord van heilig protest tegen de onttroning van den Koning der Kerk.

Een moeten en niet anders kunnen, uit den drang van een voor 's Heeren zaak brandend hart.

Daaraan zelfs maar te twijfelen zou bewijzen, dat we òf de historie niet kennen, òf ontrouw zijn geworden aan dat voor het -recht-Gods-in-de-kerk strijdend geslacht onzer vaderen.

Een in-droeve achteruitgang zou dit beteekenen voor de zaak des Heeren in deze landen.

Maar ondanks referenten als *Dr. De Wilde,* Herv. predikant te Den Haag, die ons partijtucht verweet, en ongeacht het feit dat vele hervormde dominees in *Kerkherstel* niet moede worden te zeggen en te schrijven dat ze doodsbenauwd voor Assen zijn, zien wij — en dat is voor allen die voor de eenheid der belijders van onze drie Formulieren een warm hart hebben een oorzaak van blijdschap — met name in deze beweging van *Kerkherstel* talrijke aanwijzingen van eenzelfden reformatorischen groei, die hoe langer hoe meer van onder den druk van het vreemde juk zoekt uit te komen.

Het ritselt van leven ; en ik denk, dat nog droeviger dan door ons in den kring der mannen van *Kerkherstel* gevoeld wordt wat een wonderlijke tucht het is, wanneer een heele kerkeraad geschorst kan worden omdat hij een bepaald artikel van een zuiver menschelijk synodaal reglement niet gehoorzaam opvolgt, een dominee afgezet kan worden omdat hij lasterlijke woorden in de kerk tegen *menschen* durft te spreken, maar men tegelijker tijd een anderen predikant zelfs niet tijdelijk schorsen kan, die het *Leninisme* verheerlijkt en een apologie kan houden voor het bolsjewisme dat de ondermijning van kerk en religie, de lastering van den Christus der

Schriften zelfs tot in de naamgeving aan zijn oorlogsschepen demonstreert.

Dat kan bij hen die eerbied hebben voor kerk en belijdenis niet anders dan op den duur naar een tuchtoefening voeren, die vanzelf tot voor de poorten van Assen aankomt.

De waarheid ook van *de tucht naar de Schriften* laat zich niet terugdringen, wanneer ze eenmaal, gelijk wij dit in het vurig verlangen veler Hervormden, naar herstel van zulke wantoestanden beluisteren, al zoo flink op weg is.

Daarom gelooven we werkelijk, en hopen het tevens, dat de sterkere vijandschap tegen alles wat van Christus is, al nauwer samenbinden zal allen die Hem liefhebben en Zijn eere zoeken.

Dat zal niet een eenheid zijn, door water in den wijn te doen ; maar een eenheid doordat wij en alle andere kerken, die belijdeniskerken begeeren te zijn, al meer zullen gedrongen worden klaren *wijn* te schenken ; en met het verdunnen op te houden.

Z. v. D.

RECENSIEN.

De vier Evangelien. Door *Prof. Dr. A. M. Brouwer.*

N.V. G. J. R. Ruys' Uitg.-Mij. Zutphen. 1931.

Na in een eerste hoofdstuk over *Het viertal Evangelien,* en in het tweede over *De beginwoorden der vier Evangelien* gehandeld te hebben, spreekt Prof. Dr. A. M. Brouwer vervolgens over *Markus, Mattheus, Lukas,* en *Johannes,* d. i. over de auteurs van onze vier Evangelieverhalen, en over tijd, plaats, bouw, karakter enz. van deze Bijbelboeken. De Schrijver is aanhanger van het dogma der twee-bronnen-hypothese, en geeft daarvoor de gewone redeneeringen, blz. 62 vv., 96 vv., 101 v. Maar critische bezinning had het weinig-stringente dier argumentatie kunnen doen inzien. Ook had op tegenargumenten acht gegeven moeten worden. Op blz. 13 zegt Prof. Dr. A. M. Brouwer, dat 's Heeren woorden niet onmiddellijk opgeteekend werden. En dit wordt o.a. daarmede betoogd, dat „schriftelijke opteekening van het onderwijs der leeraars was in het Joodsche land onbekend. Aan de leerlingen der schriftgeleerden was zij bepaald verboden. Immers daardoor zou de traditie, die als uitleg van het Oude Testament gold, haar karakter van geheime leer verliezen en gemeen goed worden......" Maar hij ziet dan blijkbaar over het hoofd, dat dit argument hier niets zegt, omdat de Heere Christus juist geen geheimleer bracht, maar openlijk leerde voor wie het maar wilden hooren, en van geheimhouding van hetgeen Hij in het openbaar leerde, niet wilde weten ; Joh. 18 : 20 v. ; Matth. 10 : 27. Het was dus in dezen met 's Heeren onderwijs vlak anders dan met dat der Schriftgeleerden. En daarom kan 's Heeren woord zeer wel meermalen onmiddellijk opgeteekend zijn. Het Evangelie naar Johannes zal wel geschreven zijn door den discipel, dien Jezus lief had, maar dit zou niet de apostel Johannes zijn.

Men zou „aan een onbekenden Jeruzalemschen volger van Jezus te denken" hebben, blz. 184. Maar dat wordt toch wel uitgesloten door Joh. 13 : 1—30, vgl. vss. 23 vv., en Matth. 26 : 20 p. p. Natuurlijk bevat dit boek allerlei belangrijks. Maar het kan toch moeilijk in allerlei onze instemming ontvangen.

S. GREIJDANUS.

Van de Rechtvaardigen. Door *A. Janse.* J. H. Kok N.V. Kampen. 1931.

De heer A. Janse heeft in dit boek een aantal Schriftoverdenkingen, tevoren door hem achtereenvolgens in *De School met den Bijbel* geplaatst, en met nog andere vermeerderd, bijeengebracht. Het zijn leerrijke, soms op pikante wijze gestelde, stukjes en stukken, waarin ook telkens bizonder op het schoolleven gewezen wordt. De Schrijver gaat er van uit, dat er naar de Heilige Schrift, en voor God, in het wezen der zaak maar twee groepen van menschen zijn, rechtvaardigen, die in Christus recht staan voor God, en anderen, goddeloozen, met wie dat niet het geval is. En nu schrijft hij over de zonde, het geluk, de gerechtigheid, de goede werken, het gebed enz. van de rechtvaardigen. Ofschoon elke meditatie een geheel vormt, moeten zij toch alle in verband genomen worden, omdat zij elkander aanvullen, en men op eene volgende plaats wellicht vindt, wat men op eene vorige gemist kon hebben. Soms wordt wel eens wat forsch gesproken, of eene onnoodige tegenstelling gemaakt, of zou met mogelijk misverstand gerekend kunnen zijn, of had misschien meer aan den achtergrond van eene bestreden voorstelling gedacht mogen zijn. Maar dit boek bevat veel, dat tot den rechten opbouw in het geloof naar denken en leven dienen kan. , Mogelijk zal de lezer ook een en ander uit de Heilige Schrift naar voren zien komen, dat wij bijna — of geheel — vergeten waren", *Woord Vooraf*, blz. 2.

S. GREIJDANUS.

De Openbaring van Johannes. Door *Drs. J. Willemse.* 2e Druk.

De brief aan de Hebreeën. De brief van Jakobus. De eerste brief van Petrus. Door *Prof. Dr. H. M. van Nes.* 2e Druk.

De Handelingen der Apostelen. Door *Prof. Dr. J. de Zwaan.* 2e Druk.
Groningen. J. B. Wolters. 1931.

Dit zijn alle drie herziene drukken, hoewel dit er van Drs. J. Willemse niet uitdrukkelijk bij vermeld staat. Drs. J. Willemse erkent de Openbaring aan Johannes als Gods Woord in eigenlijken zin : „Wat wij in de Openbaring vinden, is dus geen vrucht van menschelijk nadenken, maar Woord Gods", blz. 8, en wel door den apostel Johannes, blz. 15. Hij geeft weer ten deele een eigen kijk op dit Bijbelboek, en eene eigene indeeling, blz. 10 v. Met vertrouwen kan men deze verklaring volgen, ook al mag men zich niet bij alles in haar kunnen vinden.

Prof. Dr. H. M. van Nes wist bij den tweeden druk dezer door hem in *Tekst en Uitleg* bewerkte brieven van de tweede uitgaaf van den *Hebräerbrief* van H. Windisch in 1931, blz. 19, en evenzoo van de tweede editie van *Die katholischen Briefe* van H. Windisch in 1930, blz. 81, maar, naar het schijnt, van geene latere uitlegging van den eersten brief van Petrus, dan de tweede uitgaaf van Wohlenberg's verklaring van *I en II Petrus en Judas* in 1923, in Th. Zahn's *Kommentar,* blz. 115. Hij vat I Petr. 3 : 19 v. aldus op, „dat Christus in den geest, zijn van het vleesch losgemaakten bestaansvorm, dus tusschen dood en opstanding, gepredikt heeft, d.w.z. het Evangelie gebracht heeft aan de ongeloovige tijdgenooten van Noach, die in het doodenrijk waren opgesloten", blz. 138, en ziet geen verschil van beteekenis tusschen I Petr. 4 : 6 en I Petr. 3 : 19 v., ondanks de geheel andere woorden en zegswijzen.

Prof. Dr. J. de Zwaan meent de „samenstellende bestanddeelen" van de Handelingen des Apostelen te kunnen onderscheiden, blz. 11, oordeelt, dat de Schrijver niet de laatste hand aan zijn werk gelegd heeft, omdat b.v. Hand. 21 : 25 zou veronderstellen, „dat Paulus niet met Barnabas getuige is geweest van Hd. 15", blz. 12. Hij acht dat, „de *algemeene betrouwbaarheid* van Hd. *niet* lager is te schatten dan die van de beste antieke geschiedenisverhalen, vooral in aanmerking genomen wat wij nog kunnen onderscheiden van de samenstelling en uitgave van het verhaal", blz. 16.

Ook deze deeltjes van *Tekst en Uitleg* bieden in beknopten vorm veel, dat tot recht verstand dezer Bijbelboeken dienen kan, of overwogen moet worden. Hunne tweede drukken getuigen van den aftrek, dien zij vonden.

S. GREIJDANUS.

Om de Kerk. Door *Prof. Dr. W. J. Aalders.* Bosch en Keuning. Baarn 1931.

Prof. Dr. W. J. Aalders heeft in dit boek een vijftal artikelen vereenigd, die hij in de jaren 1917, 1922, 1925. 1927 in *Stemmen des Tijds* publiceerde. En als zesde stuk heeft hij er in opgenomen eene inleiding over *Reformatorisch Kerkbegrip,* door hem in 1931 gehouden. Eén stuk handelt over de Conferentie te Stockholm in 1925, een ander over die te Lausanne in 1927, en twee andere, *Toenadering tusschen de Kerken* en *Angelsaksisch en Duitsch Christendom* gaan over hetgeen in nauw verband met die Conferenties staat. Het laatste stuk, *Reformatie en Kultuur,* dateert uit het eeuwjaar der Hervorming 1917. Het is goed, dat deze studiën gebundeld, en aldus opnieuw in het licht gegeven werden. Want zij geven een te waardeeren overzicht over, en inzicht in, de groote bewegingen, die tot deze beide Conferenties leidden. Uitteraard dragen twee artikelen een meer refereerend karakter. Maar ook in drie andere, die bizonder belangrijk zijn, n.l. *Toen., A. e. D. Christendom, Ref. e. Kultuur,* nemen his-

torische overzichten een goed deel in beslag. Toch zijn het maar geene historische verhandelingen, doch beschouwingen over, en beschrijvingen van, deze beweging, natuurlijk zooals Dr. W. J. Aalders ze ziet en waardeert. De betoogtrant in dit boek is steeds rustig. Velerlei komt er in ter sprake, dat met de Kerk en haar leven in betrekking staat. Er valt rijke leering uit op te doen.

S. GREIJDANUS.

Calvinisme. Six Stone lectures. New edition. By *Dr. A. Kuyper.* With an Introductory Chapter by Rev. H. Beets, L. L. D.

Wm. B. Eerdmans Publishing Company. Grand-Rapids. Mich. 1931.

Van deze bekende lezingen van Dr. A. Kuyper verscheen nu ook in het Engelsch eene tweede editie. De aanteekeningen aan den voet der bladzijden werden door Dr. H. Beets nog met enkele vermeerderd. In de laatste lezing werd een gedeelte herzien naar het Hollandsche oorspronkelijk, p. 271 f. Dit werk heeft zijn weg reeds gemaakt. En deze uitgaaf geeft blijk, dat er ook in Amerika vraag naar blijft. Interessant is het inleidend hoofdstuk van Dr. H. Beets, waarin hij een overzicht geeft van wat er, sedert deze lezingen in 1898 gehouden werden, in de verschillende werelddeelen en landen aan blijken van weer oplevend Calvinisme en van hernieuwde Calvinistische werkzaamheid, valt waar te nemen. Men kan geneigd zijn, soms een vraagteeken te zetten achter hetgeen Dr. H. Beets als zulk een symptoom opsomt, en ook wel eens zich minder kunnen vinden in wat hij schrijft. Maar dat doet aan het waardevolle van deze Introduction, die getuigenis aflegt van Dr. H. Beets' breede belangstelling, niet af. Moge deze uitgaaf krachtig medewerken tot opleving van het Calvinisme in de Engelsche wereld.

S. GREIJDANUS.

Van Jeruzalem naar Rome. III Van Antiochië naar Rome (De Zendingsreizen). Vervolg en Slot. Door *Dr. B. Wielenga.*
J. H. Kok. Kampen.

Dr. B. Wielenga heeft met dit derde deel zijn groote werk over de Handelingen der Apostelen mogen voltooien. Het goede, dat van de twee vorige deelen gezegd kon worden, geldt ook van dit deel. Het is eene in schoone taal geschreven, populaire verklaring van dit Bijbelboek, in dit deel van Hand. 19 : 22—28 : 31. Ook nu kan men wel eens met den Schrijver in meening verschillen, of een vraagteeken willen plaatsen. Maar dat is van ondergeschikte beteekenis. Ons volk heeft met dit werk eene uitvoerige, gemakkelijk en aangenaam te lezen, in het geloof opbouwende, uitlegging van het boek der Handelingen van de Apostelen ontvangen.

De heer Kok heeft er eene, hem als uitgever eerende, monumentale en sierlijke uitgaaf van gemaakt.

S. GREIJDANUS.